

क्रमांक ।	ग्रन्थनाम ।	ग्रन्थकारनाम ।	दिनांक ।	Printed or MS.	पृष्ठसंख्या ।
—	इतिहासबुद्धः (सुविनायकरोकः)	वीरबल्लभः	"	Reproduction Samvat 1953	"

 Asiatic Society
 Calcutta

इतिप्रतिष्ठा मयूष प्रारम्भः ॥

प्रति

२

श्रीगणेशायनमः महो महत्समाराधजलोत्सर्गमथोक्तवान् प्रतिष्ठां सर्वदेवानां नीलकंठो वदत्यसौ १ ततः तत्कालविष्णुधर्मोत्तरे
चैत्रे वा फाल्गुने वा पित्र्येष्टे वा माघे वा तथा माघे वा सर्वदेवानां प्रतिष्ठा शक्य भवति ते रिता न्यतिथिषु स्यात्सावारे भौमान्य के तथे
ति नत्रैव आषाढे हेतु तथा मूलमुजरात्रयमेव च ज्येष्ठाश्रवणे रोहिण्यः पूर्वाभाद्रपदास्तथा हस्तौ शिवनी रेवती च पुष्यो मृ
गशिरस्तथा अनूराधा तथा स्वाती प्रतिष्ठा शक्य भवति अत्राषाढे द्वे दत्तने नैवो जराषाढा प्राप्ता षष्णुजरात्रयपदामुजरा
फाल्गुन्युजराभाद्रपदयोर्यथैव नारसिंहं तथा महाशिवनो मास उज्जमः सर्वकामदः देवी तत्र सदा शक्य कषां सुनापि प्रतिष्ठिता
भवते फलदा पुंसां कर्कस्ये च वृषस्थिते नतिथिर्न च नक्षत्रं नापवा सोमवारणम् मातृभैरव वाराह नारसिंह त्रि विक्रमाः म
हिषासुरहंश्च स्थाय्या वैदक्षिणापने कविनिर्बंधः आर्द्रादिके सति विरामकाले नक्षत्रहंदे दशके स्थिते के विवाहचौल
त्रनबंधदीक्षासुरप्रतिष्ठा दिनकार्यमेवेति अथ संभारः अर्कादिग्रहसमिधां प्रत्येकमष्टशतं संक्षेपपक्षे आज्यचर्वादिलोक
पालादियागायपलाशादिसमिधा प्रत्येकमष्टसहस्रमष्टशतं वा पुष्पमालाः कुंकुमं कर्पूरः कस्तूरी चंदनं गुग्गुलुः धूपद
हनपानं आरार्तिकं घंटाः पादुका दर्पणं वलिसामग्री पायसभक्ष्यभोज्यनैवेद्यं द्वाभार्यमाज्यतिलपवाक्षेत फलादिकं ॥
प्रतिकुंडविष्टराश्रुतारः प्रतिकुंडस्कृक्कृक्वौ आसनानि त्रिसूत्री सेतोर्यासूत्रं सर्वतोभद्रादिरवः नायश्वेतरक्तपातनी
लकृष्णावणीकाः स्वयनकलशाः पद्मवाः कदलीसंभाः पताकादश ध्वजाश्च दश तेषां वेणुदंडाः वज्रमौक्तिकवैजृपर्शव

स्फटिकपुष्परगेन्द्रनीलमहानीलादितिरत्नाष्टकम् हरितालकमनःशिलाभ्रककुष्णांजनमाक्षिककासीसस्वर्णमाक्षिकैर्गौरि
कादितिधातुष्टकं तिलयवमुद्गगोधूमनीवारश्यामाकसर्षपव्रीह्यादितिबीजाष्टकं सुवर्णरजतताम्रलोहत्रपुसोसरंगरीत्या
स्वधात्वष्टकं मधुपर्कपानंसेवर्णताम्रवाअर्धपात्रो शक्तेयोकद्वित्रिमाषसुवर्णशलाकास्थापनोयकलशरत्नानि षोड
शद्वारकलशाः अष्टौलोकपालकलशाः वेदिकलशाश्चत्वारः वास्तुमंडलकलशाः कुंडकलशाः कुंडसख्यपा निद्राकलश
स्नपनकलशाः पंचचत्वारिंशत् ४५ कलशसंख्ययाशरावाणि धारासहस्रावित्तौकलशौ गजाश्वस्थापनवल्मीकसंगम
कूलद्वयवराहीनवानसजंद्वारमृदः मुशसांसीवचाकुष्ठशैलेयहरिद्रादारुहरिद्राशंठीचंपकमुस्तादितिसर्वोषधः पंचगव्य
पथकपृथक् ब्रौह्मियवतिलगोधूमनीवारश्यामाकमुद्गादितिसप्तधान्यानिशप्यासोपस्करा खेतवस्त्र चामरे विचित्रविता
न त्रयोदुकूलयद्वाः ऋत्विग्वरणसन्नयो शिल्पिवस्त्रयुगमित्यादिसंभृतसंभारोमूर्तिप्रतिष्ठादिनात्माकु सप्तमदिनैपंचमदिनैदि
दिनेसद्योवाप्रासादाग्निमडपंकत्वातन्मध्येचतुरस्तापंचहस्तांचतुर्हस्तावाहस्तोच्छ्रितावेदीमंडपीतरेचतुर्हस्तपनमडपतंत्र
वेदिकानपंकत्वाशिल्पिस्थानात्मासाद्रूपादक्षिणपेनदेवंतत्रानीपासनेनिधायाचातः प्राणानायम्य मासासुक्षिरव्याम्यमूर्तौलि
गेवादेवकलासान्निध्यार्थमायुः श्रीसर्वफलदाक्ष्य सुखकामदश्वरघ्नीतीकामोवा अमुकमूर्तेलिंगंस्ववाप्रतिष्ठाकरिष्यदितिसंक
ल्प्यगणयतिपूजनं पुण्याहवाचनंकृत्वा प्रतिष्ठाय अंगभूतंश्राद्धमेतत्सुदुर्लभं. पजमात्रात्वनः त्राक्यंकरिष्येमात्रपूजनमिति

प्रति मन्त्रं मुक्तामाला पूजनं नादी प्राहं चकृत्वाचार्यं वृत्वा ह्यत्रिंशत् षोडशाष्टौ चतुरांशकविजोष्टौ चतुरीवा द्वारपालान् वृत्वा तान्से पूजये
२ न्मधुपर्कदिना सदस्यवरणमप्यत्रेति विविक्कमधुपः ततो मन्त्रमूर्तिर्भवान्ताथ संसारेच्छेदकारक देवः पूजाहोयथास्या
कुरु धर्मोद्गतिं च नः संसारभयभीतेन अयपन्नः स भक्तिः प्रार्थ्यस्त्वत्प्रसादेन निर्विघ्नमेव भवत्विति आचार्यं प्रार्थ्य स तृप्योप्ये
स परिकारः स पूर्णकुंभी भद्रं कर्णेभिरिति मंत्रेण महामंडपं प्रदक्षिणीकृत्य पश्चिमद्वारेण प्रविशेत् तत्राचार्यः अपक्रामं न
भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशः सर्वेषामविरोधेन ब्रह्मकर्मसमाभूदत्सुक्ता तत्र संध्यां चिकीर्य देवा आयांतु यांतु धाना अपयो
तु विष्णो देव यजनं रक्षस्वेति रक्षां कृत्वा वेदिकाग्रे यकोणे स्थूणा वस्त्रदायेन नमः वस्त्रदामावाहयामि इत्यालभ्य स्तुतं गंधपु
ष्पादिनार्चयेत् ततः प्रादक्षिण्येन भद्रायेन नमः भद्रा आवाहयामि इति द्वितीयां अदित्येन नमः अदिती आवाहयामि
इति तृतीयां नदायेन नमः नदा आवाहयामि इति चतुर्थी मंडपाग्रे यकोणे भूत्येन नमः भूति आवाहयामि इति पथमां
१ सरस्वत्येन नमः सरस्वती आवाहयामि २ पूर्वसंध्यायेन नमः पूर्वसंध्या आवाहयामि ३ मध्यसंध्यायेन नमः मध्यासंध्या आ
वाहयामि ४ पश्चिमसंध्यायेन नमः पश्चिमसंध्या आवाहयामि ५ गायत्र्येन नमः गायत्री आवाहयामि ६ सावित्र्येन नमः सा
वित्री आवाहयामि ७ बृहस्पतयेन नमः बृहस्पति आवाहयामि ८ अदित्येन नमः अदिती आवाहयामि ९ विनतां आवाह
यामि १० यौगीमास्येन नमः यौगीमासी आवाहयामि ११ सिनीवात्येन नमः सिनीवाली आवाहयामि १२ इति षोडशस्यू प्राः ॥

सृष्ट्वा पूजयेत् मागसात्रेन मद्रतिवलिः कार्यः सर्वेभ्यो न मद्रतिशास्त्रोद्धं धन्य निपूजयेत् ततः पश्चिमद्वारेण निर्गत् पूर्व
दिगादिद्वारतोरणपूजामारभेत् तत्र प्राच्यास्तदुत्तराण्यनमः अश्वत्थतोरणेन यत्तरक्षसर्वविघ्नानिवारयेति पूजये
त् अथ त्रिशूलशृंगेषु प्रादक्षिण्येनेदं धातारभगमित्यादित्यन्यासं कुर्वीत् द्वारशाखयोर्ध्वं च मध्वरचेति पश्चद्वयमर्चयेत् ॥
एवामूलयोर्धात्यराण्योरुपरिस्त्वर्गभौषाशांतशिशिरनामानौ कलशौ प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् ततो द्वारदेशे द्वादमावाहानमस्कृत्य
दं द्रापाहिचित्रभानो इति पीतापताकां ध्वजचालभ्यत्रातारमिंदमिति तोरणीय परिनिदध्यात् द्वादपष्टतोदनवलिदानं अग्निमी
त इत्यग्रे दपूजयेत् ऋग्वेदः यजुष्यत्राक्षोगायत्रः सोमदैवतः अत्रिगोत्रस्तु विष्वेदः क्रत्विकत्वं मे भरवे भवति ध्यानम् तत्र
श्रीसूक्तपावमानं च सोमसूक्तं समंगलं पौरुषं रुद्रसूक्तं च वामदेवं तथैव चेति द्वारपालजपः अथाग्रे यकीणे अग्रे येन मद्रत्यग्नि
मावाह्यपूजयेत् अग्रआयाहीति रक्तध्वजपताकालभः त्वन्नो अग्रद्रुतियताको ह्ययः अग्निं द्रुतमिति दृतोदनवलिः पाम्येस्तु
भद्रद्वारतोरणाय नमः औदुवरतोरणेन यत्तरक्षं सर्वविघ्नानिवारयेति पूजयेत् शृंगेषु पूर्ण्यो नमः मित्राय नमः वरुणाय न
मद्रत्यादित्यन्यासः द्वारशाखयोः सोमाय नमः आयाय नम इति वस्तुद्वयमर्चयेत् शाखासूलयोः पर्जन्याशोकनामानौ कुं
भौ प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् ततो द्वारदेशे र्धममावाहानमस्कृत्य यमाय सोममिति सामध्वजपताकालभः यमाय मधुमतममिति तो
रणाय परिनिधानं मार्षभक्तवलिदानं द्रुषेत्वेति यजुर्वेदं पूजयेत् कातराक्षो यजुर्वेदस्त्रैष्टुभो विष्णुर्देवताः काश्यपेयस्तु विष्वेदः

प्रति
३

ऋत्विक्त्वं मे मखे भवेति यजुर्वेद ध्यान मन्त्र आशि भद्रानुवाकश्च भाग्यः शिशानकस्तथा धंद्वे वानीणि च पठेत्ततो ह्येव पुनं नुमां
अभिधा असि सप्तैव दीर्घा युस्ते ऋचं पठेत् आप्यायस्व षट् नमो अस्मत्सर्पेभ्यः आकृष्यो नः तमः शभवेदत्येकारकाग्निदेव
तो क्रमात् वातारमिंद्रमित्येका सोमं रोजानमेकया अन्नपते महाद्दः ऋचं वाचं समग्रकपठेत् अथ निर्ऋतौ निऋतयेन
मदुति तिर्ऋति मावाह्य पूजयेत् मोघुणाः परापरेति पाताकालं भः अस्तु च तमिति ध्वजपताकोच्छ्रयणम् निर्ऋतिस पूज्य ॥
मोघुण इति कृष्णा वीह्यन्तं घृत सहित वलिं दद्यात् अथ पश्चिमायां सुभीमतोरणाय नमः प्रक्षतोरणेन पतंरक्ष सर्वविघ्ना
न्निवारयेति पूजयेत् अथ त्रिशूलेषु अर्यम्णे नमः अंशवे नमः चिवस्वते नम इत्यादित्यन्यासः द्वारशाखयोः अनिलाय नमः
अनलायन मदुति च सूदूयम् शाखामूलयोर्धन्यपुंजौ परिसजीवनामृतनामानौ कुंभौ प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् तत्र वरुणमावाह्य
नमस्कृत्य तत्पापामीति श्वेत ध्वजपताकालं भः उदुजमं वरुणेति तोरणी परिनिधानम् नवनीतीदन वलिदानम् अग्र आ
याहीतिसामवेदं पूजयेत् सामवेदस्तु फिगास्तौ जागतः शक्रदेवतः भारद्वाजस्तु विप्रेदकत्विक्त्वं मे मखे भवेति सामवेद ध्या
नं तत्र जयः उदापसे मगायतः अहमसि प्रथमजाः सेतूस्तथा स्वादिष्टया गायंतित्वा गायत्रिणः कस्य नू मंकत मस्यामृ
तानामीत्यादि अथ वायवे वापवे नम इति वायुमावाह्य पूजयेत् वायो ये तेति धूम्रध्वजपताकालं भः तव वापवृतस्य तद
तिपताकोच्छ्रयणम् वायंसे पूज्य पवीदन वलिदानम् अधोतरे सप्रभायते रणाय नमः शन्नो देवीति तोरणात्वं भः ॥

आग्नेधतोरणेनपत्तरक्षसर्वविघ्नान्निवारयेति पूजयेत् संगेषुत्वष्ट्रेनमः सवित्रेनमः विष्णवेनमः इत्यादितुन्यासः द्वार
 शाखयोः प्रत्यूषायनमः प्रभासायनमइति वसुध्वयम् शारवामूलयोर्धनदुश्रीप्रदनामानौकुम्भौ प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् अत्र सी
 ममावात्यनमस्कृत्य सोमो धेनुमिति सुवर्णवर्णध्वजपताकालंभः वयसो मेति तोरणोपरि निधानम् प्रैपंगववलिदानम् ॥
 शन्नो देवीरित्यथर्ववेदं पूजयेत् सुवर्णनपनोथर्वानुष्टुप्छंदः पुरंदरः वेदो वैतानगोत्रस्तुक्त्तिकत्वं मे सखे भवेति तत्र ह
 ध्यानम् अथर्वागिरसंचैव अथर्वशिरसंतथा शात्यध्यायेच्चयेत् अथेशान्येदृशानायनमद्वती शानमावात्य पूजयेत् न
 नमः, तं भवेदतिरक्तध्वजपताकालंभः तमीशानमिच्छयः गावेधुकवलिः दृशानपूर्वयोर्मध्ये अनंतायनमद्वत्यनंतपा
 वात्य पूजयेत् नमो अस्तु सर्वेभ्य इति मेघवर्णध्वजपताकालंभः तद्विष्णोरित्युच्छ्रयः विष्णोर्नुकमिति वलिदानम्
 यश्चिर्मनिर्कृतिमध्ये ब्रह्मणेनमद्वत्यावाह्य पूजयेत् यदेवादेव हेतुनमिति रक्तध्वजपताकालंभः ब्रह्मजज्ञानमिति उच्छ्रयः
 सनो भुवनस्पतिः इति पायसवलिदानम् प्राच्या गाणानां स्वेति गणेशं संपूज्य नमोस्तु रुद्रेभ्यो पेअंतरिक्षे इति मंडपाद्व
 हिर्दिग्विद्विक्कुरुद्रान्तस्थाप्य तेभ्यो वसिंदत्वाये केचित्तिह लोकेषु आगता वलिकाक्षिपाः तेभ्यो वलिं प्रयच्छामिनमस्तु
 तपुनः पुनरितीशान्यां सर्वेभ्यो नम इति वलिंदत्वा चामेत् इति मंडपपूजा अथ गुरुर्मन्त्रवेद्यां सर्वतोभद्रदेवताः सामा
 न्यप्रयोगोक्ताः आवाह्य संपूज्य स्वकुण्डे निस्थापयेत् ततः सर्वपिहोतारस्तमेवाग्निस्वस्वकुण्डे प्रणयेत् ततो गुरुः प्रासादात्

[illegible]

गोमयभस्मगंधोदकेः प्रपूर्प उदक् संस्थपेत्तिरूपेणाच्छादयेत् तत्रात्यंस्थापतिकलशः भद्रपीठपुतमघवेदिकापश्चिमे एवं
 स्थपतिकलशानि रित्ता एकादश भद्रपीठोत्तरवेद्यास्तुपरितोष्टौ कलशान्पूर्वादिक्रमेण क्षारोदक क्षीरदधि सर्पिः सुश
 इक्षुरस दूर्वोदक दर्भोदक पुतान हिरण्यरार्ग्यौ रष्टभिर्मन्त्रैर्विन्यसेत् ततो न्येचवेद्याः पश्चिमभागे मृत्तिका गोमूत्र गोम
 व भस्ममिलितपंचगव्य क्षीरदधिपुत शर्करा पुतदशकलशाः चतुर्दश भद्रजलकलशाः अथान्यत्संच त्रिंशत्कलशाना
 म्मादयेत् तत्रपंचसु पृथक्पंचामृतानि पंचसु जले पंचसु पल्लवकषापः दशसु क्रमात् पुष्पैः फलैः सौवर्णजलेन गो
 मृगोदकेन धान्यैः सह संविद्वैः सवौषधिभिः पंचपल्लवैः दूर्वा भिर्नवपुताः कार्याः अबशिष्टेषु दशसु शुद्धं जलमापूर्य
 लोकपालानावाह्य सर्वेष्वप्यकलशेष्वित्यनेन स्थाप्याः सूक्ष्मवस्त्रं मृगंधतैलं यवचूर्णं शुद्धं नार्थं मामलकीचूर्णं सुगंधं ॥
 जटामांसि वासादयेत् तदन्ते तोर्योदककलशे सर्वे समुद्राः सरितस्तोर्था निजलदानदाः आपांतु यजमानस्य दुरितक्षयका
 रकाः इत्यादि तीर्थान्वाहयेत् ततः सपजमान आचार्यो मूर्तिस्थपतिभ्यां सह सभंगलघोषकर्मकुरंगत्वाभूमाचुपलिष्य वि
 धिवदग्निं स्थापयित्वा प्रतिमानिर्माणेष्वाणिवधादिदोषनिर्गसार्थं घृतेन तिलैर्वा होमं करिष्ये इति संकल्प्याज्यभागात्तद्व
 त्वा देवमन्त्रेणाज्याहुतिं शतद्वयं हुत्वा पूर्णो हुतिं हुत्वा प्रतिमां कुशैः संमार्ज्या मधुघृताभ्यंगेन देवस्य व्रणभंगं कृत्वा पंचग
 व्येन पृथक् पृथक् स्थापयित्वा पुनः संपूज्य शंखवादेन रथादिमादेव महामंडपप्रादक्षिणेन स्नानमंडपमानयेत् तत्रगु

महाक्षिणवेद्याभद्रकर्णेभिरिति प्राङ्मुखं देवभद्रासने निवेश्य पूर्वकल्पितषट्कं लक्ष्मिं हिरण्यादिसहितं कलशं देवस-
मीये निधाय काशीकुशास्थलीमापावत्सपोध्याः मधोः पुरी शालिग्रामसंगो कर्णेनर्मदाचसरस्वती तीर्थान्येतानि
कुभेस्मिन् विशानुबह्मशासनात् संपारुढासरोजाक्षीपल्लहस्ताशिशिप्रभा आगच्छतु सरिज्येष्टमंगापापप्रणाशि-
नी नीलोत्पलदलश्यामापद्महस्तावुजेक्षणा आपानुपमुना देवी कूर्मपानस्थिता सदा प्राची सरस्वती पुण्याय पो-
ष्णी गौतमी तथा ऊर्मिला चंद्रभागा च सरपूगडकी तथा जंबुका च वातद्रव्यकलिका सप्रभा तथा वितस्ता च विपा-
शा च शर्मदा च पुनः पुनः गोदावरी महावती शर्करा वर्तमाना र्जनी कावेरी कोर्शि कीचैव तृतीया च महानदी विवंका प्रतिकूल-
च सोम नंदा च विष्णुता करतोपावे च वती देविका चैणुका च पा आने पंगगा चैत रणी काश्मिरी हादिनी च पा प्राविनी च
शवनासा कल्पाषां सिनी तथा वसिष्ठा च अपापा च सिंधुवत्या रुणी तथा ताम्रा चैव त्रिसंध्या च तथा मंदाकिनी परा तै-
लकाट्टी च परा च दुंदुभिनी कुली तथा नीलगंधा च बोधा च पूर्णचंद्रा शशिप्रभा अमरेश प्रभा संचनैमिषं पुष्करं तथा ॥
आषाढी टिडि भारत्न भारभूतं वलाकुलम् हरिश्चंद्रं परं गुह्यं मध्यमं केशवरं श्रीपर्वतं सारखातं जलेश्वरमतः परं ॥
आम्नात केशवरं चैव महाकालं तथैव च केदारमुतमं गुह्यं महाभैरवपेव च गया चैव कुसुमेन गुह्यं कनखले तथा विमल-
चंद्रहा संचमाहृद्भीममष्टमं वस्त्रापदं रुद्रकोटिं अविमुक्तं महालयम् गोकर्णं भद्रकर्णं च हंसां स्थानमष्टमम् कृग

लाङ्गद्विंदुचककेटिंसंडलेश्वरम् कालेजरवनंचैवदेवदारुवनंतथा शंकुकर्पेनथैवेहस्थलेश्वरमतः परम् एतानंद्यश्रुतीर्था
निगुह्यक्षेत्राणिसर्वशः नानिसर्वाणिकुभेस्मिन्विशंतुब्रह्मज्ञानादिति मंत्रेणतीर्थानितत्रावाह्य देवंस्नपयेत् यजमान
शुश्रित्वावर्गयथाशक्तिपूजयेत् ततो गुरुर्वह्निर्निर्गत्यसिद्धार्थं घृतपायसैस्त्याक्वक मिति प्रागादिदिक्ष्वलिदत्वाचम्यदेवस
मायमागत्य आतारमिंद्रमित्यादिदशलोकपालमत्रैमंडपांतर्दिक्ष्वरक्षां कृत्वा देवस्याग्नेचतुरौ ब्राह्मणानुपवेश्य सस्तिवा
चयेतेभ्यश्चदक्षिणादत्वा देवं स्नापयेत् अग्निर्मूर्ध्नेति मृदा यज्ञायज्ञावदतिकषायैः गायत्र्या गोमूत्रेण गंधद्वारा मिति गोमयेन
मानसलोकद्वतिभस्मना तत्सविनुरिति भाधतोपनः ततः पंचकलशेन पंचदैवतैः नमः शंभवेति प्रथमेन हः सः शक्तिघटि
दिद्वितीयेन पातेरुद्रेति तृतीयेन विष्णोरगटेति चतुर्थेन ब्रह्मजज्ञानमिति पंचमेन संस्नाय्य शतजीवेति दूर्वाक्षतपुष्पैः स
पूज्य चक्ष्णेणाच्छाद्य द्वितीयवेद्यां भद्रकर्णेभिरिति मंत्रेण भद्रासनं निधाय स्तोत्रं वर्ध्नेति प्रागग्रान्कुशानां स्तोत्रं तत्र प्रयावे
न देवं निधाय प्राङ्मुख उदाङ्मुखो भूत्वा कुंकुमाङ्गेन सूत्रेण लिंगमावेक्ष्य प्रतिमाया मुखं लिंगस्य च नेत्राणि सुवर्णशलाकया
चित्रंदवानामित्यर्घ्यचैने कल्पयेत् ऊर्ध्वाधः पृथग्भूतं पद्मपुटद्वयं चारुष्योनेति कल्पयेत् नेत्रमध्ये त्रिभागेन कनीनिका मि
तिकल्पयेत् तदानकश्चित्पुरतस्तिष्ठेत् सुवर्णपायसभक्ष्यभाज्यमादर्शचशीघ्रंदर्शयेत् ततः शिलीलीहेंतान्निखेत गुरु
मेधुसर्पिभ्यामभ्यजेमं मे गरुडिति मंत्रेण भ्यज्य पुनर्मृद्धीमपाभ्यां स्नापयेत् यजमानः सुवर्णशलाकां स्नानवस्त्रादिकच शि

प्रति ६ स्विनेदत्वा सहिरण्यांगांगुरवेदद्यात् गुरुकृत्तरस्यावेद्यांभद्रासनेदेवंस्थापयित्वा कलशेनसमुदज्येष्टादितिसंस्नाप्यसंपूज्यद्
वाक्षतान्मूर्ध्निदत्वाप्रार्थयेत् नमस्तेनैकरेशानिप्रकृतेविश्वकर्मणः प्रभाविताशेषजगद्वात्रि तुभ्यांनमोनमः त्वयिसंपूज
यामीशानारायणमनामघं हरिताशेषदोषैश्चक्रद्वियुक्तासदाभवेति ततोदेवस्यदक्षिणहस्तेप्रतिमावितस्ति मात्रमूर्णाम्
त्रकनिकृददितिमंत्रेणवधोयात् सर्वसत्त्वमयंशान्तपरंब्रह्मसनातनम् त्वामेवालंकरिष्यामित्वंवद्योभवतेनमः इतिप
ठित्वा चतुर्भिः कलशैः स्तपयेत् इदमापइत्याद्येना आपोदेवीरितिद्वितीयेन इमंमेगगेइति तृतीयेन त्वत्पायामीति
चतुर्थेन ततोभिर्मूर्धेत्यष्टपलमृत्तिकाकलशेनवरुणस्योन्नंभनमसीतिशुद्धोदकेना तत्सवितुरितिद्वादशपलगोमूत्रक
लशेना आपोहिष्टेतिशुद्धोदकेन प्रसद्येतिमुष्टिसंमितभस्मकलशीदकेन योवइतिशुद्धोदकेन ययः पृथिव्यामितित्रिप
लसंमितपंचगव्यकलशीदकेन देवीरायइतिशुद्धोदकेन आप्यायस्वेतिषोडशपलक्षीरकुंभेन तस्माअंगमामवइति
शुद्धोदकेन दधिक्राव्याइतिपंचविंशतिपलदधिकुंभेन पुंजानइतिउदकेनाष्टतवतीतिसप्तपलष्टतकुंभेन देवस्यत्वे
तिजलेन मधुवाताइतित्रिपलमधुकुंभेन आपोअस्मानितिजलेन आर्येगौरितित्रिपलशकराकुंभेन ओपोहयद्वहती
इत्युदकेनप्रक्षाल्य यज्ञायज्ञावइतिवस्त्रेणसंमार्ज्यं रुगंधनैलेनाभ्यज्य दुपदादिवेतिथवशालिगोधूममसूरवित्त्वचूर्णे
रुद्धस्य पानेरुद्रमिवाननूरितियक्षकदर्मेनानुलिपेत् यक्षकदंस्तु कस्तूरिकापादौभागौद्वौभागौकुंकुमस्यचंदनस्य

त्रयोभागाः शशिनस्त्वेकएवहीत्युक्तः ततो जटामांस्यात्तुल्यमानस्तोकेष्वतद्विष्णुरितिकलशद्वयेन स्नाययित्वा आयामसो
 ममिति पंचामृतेन अयं राजावरुणो नुमन्तं विप्रो यथा संक्षेपयोसि आय्यायस्वमदितं मसोमविश्वामिरूतिभिः अश्वमे
 सधिष्ठवद्वतिपंचभिः क्षालयेत् गंधद्वारमिति गंधोदकेन यज्ञायज्ञावद्वतिपंचपल्लवकषायकलशेन याओषधीरिति ओ
 षधीरिति ओषधिकलशेन ओषधीरिति सिनपुष्पकलशेन शान्ताष्टिवीति शान्त्युदककलशेन याः फलिनीरित्यष्टफल
 कलशेन हिरण्यगर्भद्वतिरुवर्णकलशोदकेन हविष्मातीरिति शंगोदकेन धान्यमसीतिथान्योदकेन सहस्त्राक्षमिति स
 हस्रधारकलशोदकेन यादिव्याद्वतिसवैषिधिजलेन नमो रुसर्पेभ्यद्वतिपंचपल्लवोदकं न अष्टौ चरित्युक्तकुम्भद्वतिर
 त्वोदकेन द्रुमं मेरुगेद्वतितीर्थोदकेन पुनरष्टभिः कलशैः पूर्वकल्पितैः समुद्रसंज्ञितैः स्मरयेत् कपानश्चित्रमिति क्षारोदकेन
 आय्यायस्वेति क्षीरकुम्भेन दधिकाव्यद्वतिदधिकुम्भेन घृतवतीति घृतकुम्भेन ययः पृथिव्यामिति दुक्षरसकुम्भेन देवं वह्निरिति
 रुद्रोदककुम्भेन स्वादिष्टयेति स्वादूदकेन सरस्वतीयोन्यामिति गर्भोदकस्य पुनर्दशभिर्लोकपालकलशैः स्नाययेत् तत्र चा
 तारमिति कदंबपल्लवकुम्भोदकेन तन्नो अग्नेद्वति शास्त्रलिपल्लवेन रुगंनः पथेति जंबू पल्लवेन अरुन्वतमिति अशोकप
 ल्लवेन तत्पायामीति पुष्पल्लवेन रुगंनः पथेति जंबू पल्लवेन अरुन्वतमिति अशोकपल्लवेन तत्पायामीति पुष्पल्लवेन
 चिन वायोयेतद्वति चूतपल्लवेन वयं सोमेति वटपल्लवेन तमोशानमिति विल्वपल्लवेन नमो रुसर्पेभ्यद्वति नागपल्लवेन ॥

प्रति वत्सजज्ञानमिति पलाशपक्षवेन नतः कमगलघोषेश्चतुर्भिः कुंभैरेकेन वा कुभोदकेन देवं स्नापयित्वा सुगंधिना सितवस्त्रे
७ णपरिमृज्य विश्वतश्चक्षुरितिसंकलीकृत्य देवमावाहयेत् एहो हि भगवन् विष्णो लोकानुग्रहकाम्ययापजभागं गृहाणे सं
वास्तु देवनमोस्तु हि रण्यवर्णेति यां द्युमर्त्यं विभ्रादित्या च मनीयं च्यवकमिति चंदनादि वेदाहमित्कपवीतम् युवा
स्तु वासेति वस्त्रं वेदाहमित्कतरोपम् इदं विष्णुरिति पुष्पम् धूरसीति धूपं चंद्रमामनसः इति दीपम् अन्नपते इति नैवेद्यम्
आचमनं पुण्यांजलिं दत्त्वा प्रार्थनां कृत्वा स्नानवस्त्रं नैवेद्यादिकं शिल्पिने दद्यात् इति देवस्नपनविधिः अथ पुरुषसूक्तेन
स्तुत्वा उत्तिष्ठेति षष्ठे गोविंदस्य जनिद्रांजगत्पते त्वयि स्तुते जगत्सु त्रुत्थिते चोत्थिते जगदिति तमुच्यारथमारण्यम्
प्रासादं प्रादक्षिण्येनानीय यागमंडपमश्रिमद्वारि आरुणेनेति प्रवेश्य प्रवेश्यमधुपर्कं कुर्यात् ततो वेद्यां
कुंशानां स्तीर्य तदुपरिशय्यामां स्तीर्य वेद्याः पूर्वादिदिक्षु विष्णुमधुसूदनत्रिविक्रमवामनानां ग्रेयकोणेषु श्रीधरवृषीं
केशपद्मनाभदामोदरांश्च पूजयेत् शिवादिप्रतिष्ठायां तु नमः शंभवे इति राण्यां निवेश्य पूर्वादिदिक्षु भवशंखमीशानं प
शुपतिं आग्नेयादिकोणेषु रुद्रउग्रभीमं महातंच पूजयेत् ततः शय्यायां देवं स्नापयित्वा त्रिभिर्वस्त्रैर्देवमाच्छाद्या देव
स्य शिरोदेशे शृंगोसहिरण्यं निद्राकलशं नमो देवीरूपं कृपयेत् इति आप्यायस्वेति मधुसर्पिभ्यां देवमभ्यज्य पाते रुद्रेति तिल
सर्पयैः उपलिप्य गंधादिनाभ्यर्च्य बृहस्पते परोति सितं परिधानं दद्यात् अत्र देवस्य बृहस्पते परोति सितं त्रैलोक्यं कंकण

बंधनमित्येके ततो देवस्य पादनाभिवक्षः शिरस्सु विश्वतश्चक्षुरित्यालंभनं ततस्तु दक्षिणपार्श्वे कृत्रं व्यंजनं चरणदेशे पादु
 का पार्श्वयोः शानिकुंभौ आसनं दर्पणघंटाभक्ष्यभोज्यजलपात्रादिकं च देवस्य पुरतः स्थापयेत् भूतेभ्यः भस्म दर्भतिलैर्दे
 वस्य परितो रक्षार्थं प्राकारत्रपंकुत्तामंडपाद्वहिर्गत्वा प्रतिदिशं लोकपालेभ्यो गंधादिपूर्वकं वलिंदत्वा भूतेभ्यश्च त्र्यंबकमिति
 वलिमंत्रस्तु पूर्वदिग्वादिभ्यो दिक्पतिभूताधिपतिदिग्ददिहुमादिकक्षेत्रपालेभ्यो नम इत्येवं प्रतिदिशं ततः आचम्य
 होमं कुर्यात् तद्यथा ॐ पराय विष्णवात्मने नमः स्वाहेति विष्णावे अन्यदेवतायां शिवात्मने नम इत्याद्युहः अनेनाष्टौ
 तरशतमष्टाविंशतिरष्टौ वा तिलैर्यवैर्वा प्रत्येकं हुत्वा प्रतिमायान्यासं कुर्यात् अं पादयोः ॐ हृदये मंललारे इति प्रणवं
 न्यसेत् उंदक्षिणकर्णे ऊं वामकर्णे ऊंदक्षिणीगंडे ऊं वामगंडे लंदक्षिणनासापुटे लंद वामनासापुटे ऐं ऊर्ध्वे ऐं अपरोष्ठे
 ॐ ऊर्ध्वदंतपत्तौ औ अधोदंतपत्तौ अंललारे ॥ ० ॥ अः जिह्वायां यंतविरंचक्षयोः लं नासिकायां वंदशनेषु शंश्रे
 त्रयोः षंडदरे मंकटौ हृहृदये क्षनाभ्यां लंलिगे पफवं भदक्षिणवाहौ तंथादंधनवामवाहौ टंठंडं ढणंदक्षिणजंघायां चं
 छंजं मं जं वामजंघायां कंखं गंधं दुं सर्वागुलिषु इति मातृकान्यासः ॐ रविचंद्राभ्यां नेत्रयोः भौमाय हृदये बुधाय स्कंधे बृहस्प
 तये जिह्वायां शुक्राय लिंगे शनैश्चरगपललारे राहवे पादयोः केतुभ्यः केशेषु रोहिणीभ्यो हृदये मृगशिरसे शिरसि आ
 द्रीये केशेषु पुनर्वसवे ललारे पुष्याय मुखे आश्लेषाभ्यो नासायां मघाभ्यो दंतैषु पूर्वाफाल्गुनिभ्यो दक्षिणकर्णे उत्तराफाल्गु
 ६ भूः पादयोः भुक् हृदये स्वर्ललारे ॥ इति व्यालुतीर्त्यमेतु अंतालुके आंमुखे ईदक्षिणनेत्रे ईदामनेत्रे ॥ तुरपंक्ति ६

प्रति

८

निभ्योवामकर्णे हस्तायहस्तयोः चित्रायेदक्षिणभजे स्तात्यैवामभुजे विशाखाअनुराधाभ्यस्तनयोः ज्येष्ठाभ्योदक्षिणकुक्षौ
मूलायवामकुक्षौ पूर्वीषाढभ्यः कटिपार्श्वयोः उत्तराषाढाभ्योलिंगे श्रवणधनिष्ठाभ्योदृषणे शतभिषेभ्योनेत्रे पूर्वा
भाद्रपदाउत्तराभाद्रपदाभ्योऋर्वीः रेवतीभ्योऽश्विनीभ्योजंघयोः भरणीकृत्तिकाभ्यः पादयोः ध्रुवायनाभ्यां सर्पार्ध
भ्यः कंठे मातृकामंडलायनमः कटिदेशोविष्णुपदेभ्यः पादयोः नागवीथ्यै अंगवीथ्यैवनमालायां ताराभ्योरोमकूपे
षु अमस्त्यापकौस्तभे इतिग्रहादिन्यासः चैत्रायनमः शिरसि वैशाखायमुखे ज्येष्ठायहृदये आषाढायश्रावणाप
स्तनयोः भाद्रपदायउदरे आश्विनायकस्याकार्तिकायमार्गशीर्षायऋर्वीः पौषायमाघायजंघयोः फाल्गुनायपाद
योः संवत्सरायपरिवत्सराय इडावत्सरायवत्सरायनमः इतिदक्षिणीध्वात् प्रादक्षिण्येनचतुषुवाहुषु पर्वतेभ्योनमः
संधिषु ऋतुभ्योलिंगो अहोरात्रेभ्योअस्थिषु क्षणापलवायकाष्ठापैरोमस्त कृतापुमुखे चैत्रायहृदयोः द्वापाराय
नितवं कलियुगायनमः पादयोः मन्वन्तरेभ्योवाहवो परायपरार्धीपजंघयोः महाकल्पायशरीरे उदगयनायदक्षिणा
यनायपादयोः विषुवनेसर्वांगुलीषु इतिकालन्वासः ब्राह्मणायमुखे क्षत्रीयायवाह्वोः वैश्यायऋर्वी भूदायपादवोः सं
करनेभ्योनमः पादाग्रे अनुलोयजेभ्योनमः सर्वोऽंगसंधिवु गोभ्योनमः मुखेअजाविकाभ्योनमः हस्तयोः ग्राम्यारयपपशु
भ्योनमः सर्वत्र इतिवर्णन्यास मेघेभ्योनमः केशेषुअग्नेभ्योनमः रोमस्त नदीभ्योनमः सर्वगात्रेषु समुद्रेभ्योनमः कुक्षिदेशे

इति नौयन्यासः ऋग्वेदाय नमः शिरसि यजुर्वेदाय नमो दक्षिणभुजे सामवेदाय नमो वामभुजे सर्वोयनिषज्मीनमः हृदये ।
इति हासपुण्येभ्यो नमः जंघयोः अथर्वशिखरेभ्यो नमः नाभौ कल्पसूत्रेभ्यो नमः पादयोः व्याकरणाय वक्त्रे तर्केभ्यः कठे
मीमांसायै निरुक्ताय हृदये छंदोज्योतिः शास्त्रेभ्यो नमः नेत्रयोः गीतभूतशास्त्रेभ्यो नमः श्रोत्रयोः आपुर्वेदाय दक्षिणभुजे
धनुर्वेदाय नमो वामभुजे योगशास्त्रेभ्यो नमः हृदये नीतिशास्त्रेभ्यो नमः पादयोः वक्ष्यते त्राय नमः ओष्ठयोः इति विद्या
न्यासः दिवे नमः मूर्ध्नि सूर्यचंद्रलोकाय नमो नेत्रयोः अनिललाकाय नमो घ्राणे व्योमे नमः नाभ्यां समुद्रेभ्यो नमो वस्ति
देशे पृथिव्यै नमः पादयोः इति वैराज न्यासः हिरण्यगर्भाय नमः शिरसि कृष्णाय नमः केशेषु रुद्राय नमो ललाटे यमा
य नमो भ्रुकुट्याम् अश्विभ्यो नमः कर्णयोर्वैश्वानराय नमो मुखे महर्भ्यो नमो घ्राणे वसुभ्यो नमः कठे रुद्रेभ्यो नमः दंते सरस्व
त्यै नमः जिह्वायां इंद्राय नमः दक्षिणभुजे वलये नमो वामभुजे प्रल्हादाय दक्षिणस्तने विश्वकर्माणे वामस्तने ना
रदाय दक्षिणकुक्षौ अचतादिभ्यो० वामकुक्षौ वरुणाय हस्तयोः मित्रयो० पादयोः विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ऊरुमध्ये पि
तृभ्यो नमः जानुमध्ये यज्ञेभ्यो नमः जंघयोः राक्षसेभ्यो नमः गुल्फयोः पिशाचेभ्यो नमः दक्षिणपादे अक्षरेभ्यो नमः वाम
पादे विद्याधरेभ्यो नमः पादयोः ग्रहेभ्यो नमः पादतलयोः गुह्यकेभ्यो नमः गुदे पूतनादिभ्यो नमः नखेषु गंधर्वेभ्यो० ओ
ष्ठयोः कार्तिकेयाय गणेशाय कटिपार्श्वयोः इति देवयोर्न्यासः मत्स्याय नमः मूर्ध्नि कूर्माय० पादयोः नृसिंहाय नमः ॥

प्रति
९

ललाटे वाराहायनमः जघयोः वामनायनमः मुखे परशुरामाय हृदि रामाय बाहुषु रुष्णाय नाभ्यां बुद्धाय वुहौ कल्किने जा
न्योः केशवायनमः शिरसि नारायणाय मुखे माधवाय० ग्रीवायाम् गोविदायनमः वाह्योः विष्णवे नमः हृदये मधुसूदना
यनमः पृष्ठे त्रिविक्रमाय० कट्यां वामनायनमः जठरे श्रीधरहृषीकेशाभ्यां० जघयोः पद्मनाभायनमः गुल्फयोः दामोद
रायनमः पादयोः इति मूर्तिन्यासः अश्वमेधायनमः मूर्ध्नि नरमेधायनमः ललाटे राजसूयायनमः मुखे गोसवायनमः कं
ठे द्वादशाहायनमः हृदि आधीनेभ्योनमः नाभौ सर्वजितेभ्योनमः दक्षिणकट्यां सर्वमेधाय० वामकट्यां अग्निष्टोमाय लि
ते अतिरात्रायनमः वृषणयोः आप्तोपीमाय ऊर्वोः श्योडशिने जान्वोः उत्तथाय० दक्षिणजंघायां वाजयेयायनमः वामजं
घायां अत्यग्निष्टोमाय दक्षिणवाहौ चानुर्यास्यायनमः वामवाहौः सौत्रामणये० हस्तेषु यश्चिष्टिभ्योनमः अंगुलीषु द
शैयौर्णमासाभ्यां० नेत्रयोः सर्वेष्टिभ्यो० रोमकूपेषु स्वाहाकाराय वघरु कारायनमः स्तनयोः पंचमहायज्ञेभ्यः पादांगुलीषु
आहवनीयाय मुखे दक्षिणाग्रये हृदये गार्हपत्याय नाभौ वेद्यै उदरे प्रवर्ण्याय भूषणेषु सवनेभ्यः पादयोः इधोभ्यो० वा
हुषु दमेभ्योनमः केशेषु इति क्रतुन्यासः अधमूलन्यासः आयुधन्यासः शक्तिन्यासः अंगन्यासः इति साधारणाः सर्वत्र वै
ष्णवमधीकृत्य उच्यते धर्माय मूर्ध्नि ज्ञानाय हृदि वैराग्याय गुह्ये ऐश्वर्याय पादयोः स्वप्नाय शिरसि शार्ङ्गाय मस्तके मुशलाय
दक्षिणभुजे हलाय वामभुजे चक्राय नाभ्यां जठरे पृष्ठे च शंखाय त्रिंशे वयणे च गदायै जघयोर्जीन्योश्च पद्माय गुल्फयोः ॥

पादयोः वज्रापशक्तये दंडाय खट्वापघाशापध्वजापअंकुशापत्रिशूलापपद्मापेति शिवे दृष्ट्या पुधन्यासः लक्ष्मणेन मोलला
दे सरस्वत्येन मोमुस्ते रत्येन मोगुह्ये वीत्येन मोः कंठे कीत्येन मोदिक्ष्वा शात्येन मोत्तदि तुष्येन मोजठरे पुष्येन मोः सर्वत्र इति श
क्तिन्यासः अथ मूलमंत्रन्यासः हृदयं हृदये शिरः शिरसि शिखाशिखायां कवचं सर्वत्र नत्रपीनैत्रे करपोरस्त्रं दक्षिणवाम
स्तनयोः श्रीवत्सायनमः उरसि कौस्तुभाय कंठवनमालाये इत्यंगन्यासः ओपादयोः नजोन्वोः मोंगुह्ये भंनाभौ गत्तदये ॥
वंकंठे तं मुवेवानेत्रयोः संभाले दें मूर्ध्नि वांदक्षिणपार्श्वे पंउत्तरपार्श्वे इति द्वादशाक्षरन्यासः अथ प्रतिमायां जीवत्या
सः तत्र तेजोभावयित्वा बुद्धीद्विपकमेद्विपमनः प्राणपंचकाहेकारशब्दतन्मात्रादिकं सर्वसंयोज्य पुरुषभावं संभावयित्वा
सर्वसाक्षिणं भावयित्वा तत्र तत्त्वत्रयन्यसेत् तद्यथा आत्मतत्त्वाय नमः आत्मतत्त्वाधिपतये वत्स्ये नमः पादयोः विद्यात
त्त्वाय ० विद्यातत्त्वाधिपतये विष्णवे नमः हृदये शिवतत्त्वाय ० शिवतत्त्वाधिपतये रुद्राय नमः शिरसि अथ गायत्रीन्या
सः सूर्यस्य तत्त्वादांगुष्ठयोः संगुल्फयोः विजंघयोः तं जान्त्वोः वं ऊर्वोः रे गुदे णि वृषणे पंकटौ भंनाभौ गजठरे देस्तनयोः व
त्तदि स्पकंठे धीवक्त्रे मतालदेशे हिं नासिकाग्रे धिचक्षुषोः योभ्रूमध्ये योललाटे नः पूर्वे प्रंदक्षिणे चोपश्विमे देउत्तरे पा
मूर्ध्नि तसर्वत्र तत्सवितुर्देदि वरेण्यं शिरसि भर्गो देवस्य पीमहि कवचे धियोपो नः नेत्रयोः प्रचोदपोदस्त्रे इति गायत्रीन्या
सः अंचमंत्रन्यासः अग्निमीक्षे पादयोः दूषेत्वेति गुल्फयोः वां नो देवोति जान्त्वोः वृहद्रवतरेति ऊर्वोः स्वस्ति नः जठरे दीर्घा पु

ज्यात्तदये श्रीवश्वनेतिकंठे त्रातारमिति वक्त्रे चं वकमिति स्तनयोः नेत्रयोः मूर्धनमिति मूर्ध्नि अथ द्वादशाक्षरनारायणस्य मूर्ति
न्यासः ओं केशवाय इति शिरसि ननरायणायेति मुखे मां माधवायेति ग्रीवायां भंगो विंदायेति कंठे गं विष्णवेति हृदि वं मधु
सूदनाय कुक्षौ त्रैवि क्रमाय कक्षां वां वाममाय नमः जंघयोः संश्रीधराय गुह्ये दंतद्वी केशाय दक्षिणगुणलये वां पद्म
नाभाय वामपादे पंढामोदराय दक्षिणे अंहुं हृदयाय नमः हृदये ओं विष्णवे नमः शिरसि ब्रह्मणे शिरसायां ध्रुवाय कवचे
चक्रिणे नेत्रयोः चक्रिणे नमः अस्त्राय फट् अस्त्रं हस्तयोः नमः शंभवेति गायत्र्यै दक्षिणनेत्रे विजपाय नमः सावित्र्यै
वामनेत्रे चक्रिणे चक्ररूपाय पिंगलास्त्रं सर्वदिक्षु इत्यष्टांगविष्णुमंत्रन्यासः सहस्रशीर्षेति पादयोः पुरुषावेति जंघयोः ए
तावानस्यातिजान्त्वोः त्रिपादूर्ध्वमित्पूर्वोः तस्माद्विराडिति वृषणे तस्माद्यज्ञादितिकक्षां तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतइति नाभ्यां
तस्मादश्वाइति तद्दि तं यज्ञमिति स्तनयोः यत्पुरुषमिति वाक्त्रोः ब्राह्मणोऽस्येति मुखे चंद्रमामनसश्चक्षुषोः नाभ्यां आसी
दितिकर्णयोः यत्पुरुषेणेति भ्रुवोः सप्तास्येति भाले यज्ञेन यज्ञमिति शिरसि अश्वः संभृतइति हृदये वेदाहमिति सि
रसि प्रजापतिः शिरसायां यो देवेभ्यः कवचे ऋचं ब्राह्मेति नेत्रयोः श्रीवश्वनेत्यस्त्रं इति पुरुषसूक्तन्यासः अथ शिवस्य पंचव
क्षन्यासः अंगुष्ठपांशुशानं तर्जन्योस्तत्पुरुषं मध्ययोरघोरं अनामिकयोर्वामदेवं कनिष्ठिकयोः सद्योजातं ततः कनिष्ठि
कयोर्हृदयं अनामिकयोः शिरः मध्यमयोः शिखा तर्जन्योः कवचं अंगुष्ठयोरस्त्रं विन्यस्य परेण तेजसा संयोज्यं कवचेनावगुह्यं

सर्वकर्मसुनियोजयेत् आचमनसर्वत्र इत्थं देवस्य करं न्यासं कृत्वा लिंगमुद्रां वल्वाद्देशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्व
भूतानां ब्रह्माधिपतिर्वह्मणोधिपतिर्वह्माशिवो मे अस्तु सदाशिवो मे इति मंत्रेण शानमुष्ठिं वधीयात् ततः अंगुल्यधेरु
द्रमूर्तेः पेमूर्धि तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् इति तर्ज्यांगुष्ठयोरेवंगान्नम तत्पुरुषमुखे
अघोरोभ्योऽथ घोरेभ्योऽघोरघोरतरभ्यः सर्वेभ्यः सर्वशेर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्रस्त्येभ्यः इति मध्यमांगुष्ठयोगेन तद्घघोर
म वामदेवाय नमः अज्येष्टाय नमः श्रेष्ठाय नमः मरुदाय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमः मोवल् विकरणाय नमः मोवल्पाय
नमः मोवल्प्रमथनाय नमः सर्वभूतदमताय नमः मनोन्मनाय नमः इत्यंगुष्ठानामिकयोगेन गुह्ये सद्योजातं षड्यामिस
द्योजाताय वै नमः भवे भवेनाति भवे भवस्व मा भयोद्वाय नम इति कनिष्ठिकांगुष्ठयोगेन पादादारभ्य सस्तकांत
म् यावन्मूर्तिव्यावकत्वेन ब्रह्मण्य सेत् ततः ईशानः सर्वविद्यानां नम इति शशिनमुपरितनमूर्धि ईश्वरः सर्वविद्यानामि
तिकल्पितं चंद्रोभयद्रुतं पूर्वमूर्धि ब्रह्माधिपतिर्वह्मणोधिपतिरिति हृष्टादक्षिणमूर्धि शिवो मे अस्तु नम इति मरीच्यामुत्त
रमूर्धि सदाशिवो नम इति ज्वालिनीपश्चिममूर्धि तत्पुरुषाय विद्महे नम इति पूर्ववक्त्रे शांति महादेवाय धीमहीति दक्षि
णवक्त्रे विद्यां तन्नो रुद्र इत्युत्तरवक्त्रे मतिष्ठा प्रचोदयादिति पश्चिमवक्त्रे इति इति तत्पुरुषस्य कलान्चतुष्टयन्यासः ततो
अघोरेभ्यो नम इति तमामरसि अथ घोरेभ्यो मोहाये नम इति ग्रीवायाम् घोरेभ्यो क्षमाये इति स्कंधयोः घोरेतरभ्यो निद्रये

प्रति नमदतिनामो सर्वेभ्यः सर्वव्याधेनमदतिकुक्षौ सर्वशर्वेभ्यः मृत्यवेनमदतिपृष्टे नमस्ते अस्तुक्ष्णायै नमदतिवक्षसि रुद्ररूपेभ्यः
१९ नृवायै नमः इति उरमि इत्यष्टावाधोरकलान्यासः वामदेवानमदतिरजायुदे ज्येष्ठायै नमदतिरक्षालिंगे अष्टायै नमदतिरति
दक्षिणोरै रुद्राय नमदतिकामावामोरै कालाय दक्षिणजानौ कलविकरणाय नम इति संजीविन्यौ वामजानौ वलविकरणा
यक्रियायै दक्षिणजघायो वलाय नमो वृत्त्यै वामजघायो वलविकरणाय नम चापायै दक्षिणस्त्रिवि वलप्रमथनाय धात्रीवा
मस्त्रिवि सर्वभूतदमनाय नमदतिब्रह्माणोकथां मनसे नमदतिशोषिणा दक्षिणपाशे उन्मनाय नमदतिवामपाशे
इति त्रयोदशकल्मन्यासः सद्योजातं प्रपद्यापिन मदतिस्त्रिदक्षिणपादे सद्योजाताय नमदतिऋद्विवामपादे भवेनमद
तिजया दक्षिणपाणौ अभवेनमदतिलक्ष्म्यौ वामपाणौ नातिभवे मेधानासायौ भवस्वर्गममदतिकोतिशिरसि भवाय
नमदतिस्त्रधा दक्षिणवाहौ उद्धवाय नमदतिप्रभां वामवाहौ इति सद्योजाताष्टकम् ततस्तमाद्याः सर्वाः कला अत्र विशं
त्वितिकलातरन्यासभावनां कृत्वा मुद्राः प्रदर्शयेत् विद्यादेवं हंससपाद्यं हंसहंसेति तद्दयादिन्यासकुर्यात् अथ नृसिंहे नृ
सिंह उग्ररूपं त्वज्वलज्वलप्रज्वलसाहा इति मंत्रनारसिंहो यदा स्थाप्यस्त्वधिवास्पनिशागमे कृत्रिमवायसाक्षाद्वायु
दत्त्वा वलिहरेत् इति न्यासकृत्वा परमेश्विनं नमस्कृत्य निद्रामावाहयाम्यहं मोहिनी सर्वभूतानां मनोविभ्रमकारिणी म
विरूपाक्षे शिवेशांति आगच्छ त्वं तु मोहिनी वासुदेव हिते कृष्ये कृष्णां वरविभूषिते आगच्छ सहसा जस्रस्रपत्रं ससारमे

हिनी स्रष्टुपुत्रसंहरेदेविकुमार्येकांतमानसे भ्रमनिश्वासवाह्यं वे आगच्छ भुवनेश्वरि नमः सत्वरजोपेते आगच्छ वरवर्णिनि म
नोबुद्धिरहंकारसंहारस्त्वंसरस्वति शब्दः स्पर्शश्चास्त्वं चरसो गंधश्च पंचमः आगच्छ गृणह संक्षिप्य मोहपाशनिबंधिनि भ
वस्यैतत्तिहनुस्त्वं पावदाभूतसंज्ञवम् भुवः कल्यांतसध्यापां वससेत्वे चराचरे भोगिशय्याप्रसूतस्य वासुदेवस्य शास
ने त्वं प्रतिष्ठासि वैदेवि मुनियो निसमुत्थिते पितृदेवमनुष्याणां सयक्षीरगारक्षसाम् पशुपक्षिमृगाणां च पौगमाया विवर्द्धि
नी वससे सर्वतीर्थेषु माते वहितकारिणी एहिसावित्रिमूर्तित्वं चक्षुर्भ्यां स्थानगोचरे विशनासायुटे देविकटे चोत्कंठिता विशा
प्रतिभावय मां सर्वमाहृत्वं देवि सुंदरि इदमर्घ्यं मया दत्तं पूजेयं प्रतिगृह्यता उप प्रागात्परमिति तस्याः पूजाविधिः स्मृतः निद्राक
लशेति निद्रां पूजयित्वा लोकपालक्षेत्रपालभूतेभ्यो वलिदत्त्वा स्थाप्य देवशय्यांतः प्राच्यां सर्वतोभद्रे पूजयेत् विष्णुश्चेद्वादशा
रेचक्रमध्ये षट्पदले पद्मे मूलमंत्रेण देवं निवेशयेत् ओं हूं हृदपायनमः इति कर्णिकायां हृदयं पूजयेत् विष्णवे नम इति शिरः
पूर्वपत्रे ब्रह्मणे नम इति शिरसां दक्षिणे ध्रुवाय नम इति कवचं पश्चिमे चक्रिणे नम इति फट् अस्त्रमुतरे शंभवे नम इति गाय
त्रीमात्रेयदले विजयाय नम इति सावित्रीमीशानदले ज्योतीरूपाय नमो नैर्ऋते चक्रिरूपाय नम इति पिंगलास्रवाय नम इति
तिगर्भावरणम् आरासपूर्वादिक्रमेण केरावनारायणमाधवगोविंदविष्णुमधुसूदनत्रिविंश्रीधरत्तुषीकेरापद्मनाभद
मोदरा इति द्वादशमूर्तीः पूजयेत् इति द्वितीयावरणं प्रागादितः खड्गाय नमः गदायै नमः चक्राय नमः शस्त्राय नमः पद्मा

प्रति
१२

यनमः हलायनमः शाङ्गीयनमः अग्निमूर्त्यधिपतयेनमः यजमानमूर्तयेनमः यजमानमूर्त्यधिपतयेनमः उग्रायनमः अर्क
मूर्तयेनमः इतित्तीयावरणम् अथमूर्तिपाः पृथिवीमूर्तयेनमः पृथिवीमूर्त्यधिपतपेशर्वाय० अर्कमूर्तये० अर्कमूर्त्यधिप
तपेशर्वाय० जलमूर्तये० जलमूर्त्यधिपतयेभवाय० वायुमूर्तये० वायुमूर्त्यधिपतये दृशानाय० इंद्रमूर्तये० इंद्रमूर्त्यधिपतये
महादेवाय० स्वमूर्तये० स्वमूर्त्यधिपतयेभीमाय० इत्येष्टमूर्तीः तदधियांश्चार्चयेत् वैष्णवंचेतदा पूर्व पृथ्वीमूर्तये पृथ्वीमू
र्त्यधिपतयेवास्तुदेवायनमः दक्षिणे जलमूर्तयेनमः जलमूर्त्यधिपतयेसंकर्षणायनमः पश्चिमे अग्निमूर्तयेनमः अग्नि
मूर्त्यधिपतयेप्रथम्रायन० उत्तरे वायुमूर्तयेनमः वायुमूर्त्यधिपतये अनिरुद्धायनमः मध्ये स्वमूर्तयेनमः स्वमूर्त्यधिपत
येनाहायणाय० इति शैवमूर्तिपंचपक्षे ब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवा एवमूर्तिपाः द्वादशसहस्रं पूजनीयाः ततः
आचार्यैः क्रमेणपलाशोदुंबराश्वत्थापामार्गसर्मिषांप्रत्येकं द्वादशसहस्रं षट्त्रिंशत्सहस्रमष्टशतं वा हिरण्यगर्भ इति
कुंडसमीपे संस्थाप्य शांतिकयौष्टिकैर्मंत्रैः पुष्टिर्नरणा गयस्मानः अवकमिति पौष्टिकाः ततोमूर्त्याः पूर्वकुंडे पलाशसमि
धामष्टसहस्रमष्टशतं वा तिलैर्वी अग्निमीलेति जुहुयः इषत्वेति दक्षिणे अग्न आपाहीति पश्चिमे शानो देवीत्युत्तरे यदा ओं शै
कुंडानितदावौषद्र इति षट् आग्नेये दशप्रणवा षड्वायत्री चोक्तानि र्कर्त्ते जातवेदस इति वापये नमो ब्रह्मणे इति ईशानकुं
डे मूर्धनं दिव इति पूर्णो हुति जुहुयुः आहुतिसंपाता शांतिकलशैकुंडसमीपे पातयेयुः ततोमूर्तिपलोकपालेभ्यः समिद्धिः ॥

ध्याविभागं कृत्वा जितुं पुः प्रति कुंडमैकोक्तैः क्रतुल्लिखितमूर्तिपञ्चमः ॥ तत्र
नेष्टव्यं शानो वातः संनद्राग्नी शानो देवीति शांतिकमंत्राः ॥ तत्र

एतेनतिलैर्वाः षष्ठहस्तमष्टशतंवाजुहुयात् तेषामंत्रास्तु सोनाष्टयिवीतिष्टयिवीमूर्तेः अथोरेभ्योर्मूर्तिपतेः सर्वस्य इंद्रायेदे
 इति इंद्रस्य अग्निं दूतमित्यग्नेः पशूनामित्यग्निमूर्तिपतेः पशुपतेः अग्न आयाहीत्यग्नेः अग्निहिवीरेतियजमानमूर्तेः तमि
 द्रंजोहवीमीनि पजमानमूर्तिपतयेरुद्रस्य यमायसोममितियमस्य उदुत्यमितिसूर्यमूर्तेः आवोराजानमितिसूर्यमूर्तिपत
 तयेरुद्रस्य अस्तु न्वंतमिति निऋतेः आपोहिष्टेतिजलमूर्तेः विभूषमितिजलमूर्तिपतयेभवस्य इमंमेदुतिवरुणस्य वात
 आवातितिवायुमूर्तेः तमीशानमितिवायुमूर्तिपतयेर्दुरानस्य आनोनियुद्धिरितिवायोः त्वयं सोमेतिसोमसूर्ययोः इं
 द्रं तं भुभेति सोममूर्तिपतये महादेवस्य आदित्यत्वंस्वेतिस्त्वमूर्तेः मृगोनभोमदतिस्त्वमूर्तिपतये भीमस्य अभित्यदेवं
 सवितारमितीशानस्य ततोः षष्ठहस्ताष्टशतान्यतमसंख्ययामहाव्याहृतिभिस्ति लपवव्रीहिचर्वाज्यैः क्रमेण प्रत्येक
 जुहुयुः ततो गुरुः स्याप्यलिंगकेन मंत्रेण एतेन तिलैर्वाः षष्ठहस्तमष्टशतंवाहुत्वा पूर्णाहुतिं हुत्वा देवस्य दक्षिणे कर्णो
 मनिवेद्य पूर्वकुण्डे एताहुत्पष्टकं मूलमंत्रेण हुत्वा देवपादौ स्पृशेत् मूलमंत्रेण पूर्वोक्तसंख्यया पाप्यकुण्डे हस्तेन देधि हुत्वा
 देवताभिर्वारुणकुण्डे श्रीरुत्वा तदित्युशेत् सोम्यकुण्डे मध्वाहती हुत्वा मृद्धीनं स्पृशेत् वारुणकुण्डे मिश्रं एतादि चतुष्टयं हु
 त्वा तेनैव पूर्णाहुत्वा देवसंवीगस्पृशेत् ततः कूर्मशिलाव्रह्मशिलाव्रह्मशिलापिंडिकावाहनानि परिवारकदेवाश्च वैदिकै
 नीममंत्रैर्वासंपूज्य मुख्यप्रतिमाया वामेऽधिवीसयेत् तानि मधु एतेनाभ्यज्य प्रक्षाल्य संपूज्य वस्त्रेणाच्छाद्य प्रधानप्रतिमा

प्रति १३

पिडिकायाः स्वमंत्रन्यासंकुर्यात् तत्रविष्णुश्चेत्स्थाप्यस्तदा ओषंठं वंपंभं फलक्ष्मै नमः एतानि पंचाक्षराणि तद्विष्णुः शिखा
कवचनेत्रसंज्ञकं निहं फडितिवचनसमुदाय इति पिडिकायां पंचागानिन्यस्य तत्त्वत्रयमूर्तिपांश्च पूर्ववद्विन्यसेत् तदा
ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं क्षः परब्रह्मणे सर्वाधाराय नमः ओं ह्रीं श्रीं ह्रीं दिव्यतेजोधारिण्यै नमः इति मंत्राभ्यामधिवासयेत् ॥
इत्यधिवासयेत् इत्यधिवासनम् प्रासादोपि चेन्नूतनरतस्याप्यधिवासनं तत्र प्रासादाग्रे एका शीतिपदमंडलमक्षतैः कृत्वा
तेषु पदेषु सप्तधान्ययुतान् कृत्वा जलपूर्णनेकाशीतिकुं भानात् तस्य तत्र तवनवकां कानां मध्ये मध्यमं कोष्ठं ज्ञात्वा तेषु कुंभान्
मध्यपूर्वादिर्क्रमेण न्यस्य मध्यकुंभे शम्पुद्वंद्वराश्वत्थचपकाशोकपलाशसुक्ष्मान्यगोधकदं वामविल्वार्जुनवृक्षसमवप
क्षवद्वादशकं सोमायवनं स्फुटं तर्जनाय नम इति निक्षिपेत् ततः पद्मकरोचनादूर्वाकुरदभीपिजूलश्वेतपीतसर्षपसितर
क्तचंदनजातीकुसुमनंदावर्जमिति दशकं पूर्वं यवव्रीहितिलसुवर्णरजतसमुद्रगामिनीकूलमृत्तिकाभूम्यसंस्पृष्टगोम
यमिति सप्तकमाग्रे ये सहस्रदेवीविष्वाक्राताभंगराजमहौषधीशमीशतावरीगुडुचीश्यामाकमित्यष्टकं पाम्पे कदली ॥
पूगफलनारिकेलविल्वनारिगमातुलिङ्गवदारमलकमिति फलाष्टकं नैर्ऋते मंत्रसाधितं पंचगव्यवारुणे शम्पुद्वंद्वराश्व
त्थन्यगोधपलाशकषायचक्रं वायव्य शरवपुष्पीसहदेवीवलाशतावरीकुमारीगुडुचीवचाव्याघ्रीतिमूलाष्टकं सौम्ये व
ल्मीकादिसप्तमृत्तिकादिशानकुंभे निधाय हिरण्यवर्णमिति मध्यकुंभानभि मंत्रं शेषान्गधोदेकेन पूरयित्वा मूलमंत्रे

णाभिमं च मूत्रेणावेष्ट्यांतर्वहिरधस्तादूर्ध्वचप्रासादपंचगव्येन सप्रोक्ष्य मूर्धानंदिवद्वितिवल्मीकमृदाविलिप्य समुद्रजेष्वद्भुत
शामदिकस्येन मृत्तिकाधुंभेन स्रपयेत् पञ्चायज्ञेति वायव्येन कषायकुंभेन ययः पृथिव्यामिति वारुणेन नपंचगव्यकुंभेन
याः फलिनीति नैऋतेन फलकुंभेन हः सः शुचिषदिति सौम्यस्य मूलकुंभेन विष्णोरशटेति पूर्वकुंभेन सोमराजान
भित्तिवन्निष्ठकुंभेन विश्वतश्चक्षुरित्याम्पकुंभेन नमोस्तु सर्वेभ्य इति मध्यकुंभेन इदमायः प्रवहते तपष्टाभिः पूर्वा
दिक्रमेण प्रासादं सशिखरं स्तपयेत् एकाशीतिकुंभासंभवे तु गंधोदकपूरिते नैऋतकलत्रेन दैव्याय कर्मणे शुद्ध
मिति संप्रोक्ष्य मूत्रेणावेष्ट्यापयित्वा देवरूपं प्रासादं चिंतयित्वा यत्नाकादिना शोभयित्वा गंधादिना पूजयित्वा तस्या
प्ययं स्नादेवं संचित्य मंत्रेण प्रासादमधिवासयेत् तद्यथा ओं ह्रीं सर्वदेवमया चित्सर्वरत्नोज्ज्वलाकृते यावच्चंद्रश्च सूर्य
श्च तावदत्र स्थिरो भवेत्यधिवास्य पिंडिकावाहनपरिवारदेवतानां तजन्मंत्रैः प्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्याकं होमतिलैः कृ
त्वा मूलमंत्रेण चर्वष्टोत्तरशतं हुत्वा च तस्मै गाः विष्णुगायत्र्या दुग्धाक्षीरेण विष्णुगायत्र्या च हं श्रपयित्वा देवाय निवेद्य
द्वादशवाह्यणाम् भोजयित्वा विष्णुः प्रीयतामिति निवेदयेत् ततः आचार्या यधनेर्दद्यात् रात्रौ जागरणं कुर्यात् इति
प्रासादाधिवासं भूमिं अत्र ज्येष्ठकनिष्ठानां प्रतिमाना सप्त रात्रं पंच रात्रं त्रिरात्रं मेकं रात्रं सद्यो वा वल्यंतमधिवासयेत् इति
इति कारः अत्र श्लोकाः अनेकदित्तिनिर्वर्त्य ह्यधिवासनकर्मणि होमानष्टोसहस्राणि विदाधीरमृथक् यक् तस्मिन्ने

प्रति
२४

काहनिर्वर्त्यकुर्यादशौनरंशतम् प्रागवत्पूर्णहुतिं दत्त्वा सकृज्जपंति द्वारपाः पद्मावतिदिनं होममष्टोत्तरशतं शतं दैशिको मूर्ति
यैः कुर्याद्वावत्कार्यं समाप्यते संध्यां कृतिमृषु वलिमंत्रैर्दद्याद्यथोदिनैः आचाषेदक्षिणादिपाकलिङ्गभ्यश्च स्वशक्तिः भोज
नचतथान्येभ्यो दयैर्विज्ञानुसारतः विना धिवासनपत्तः कृतोऽपि न फलप्रद इति ततो गृहवर्हिर्निर्गत्य प्रासादाभिमुखो भूत्वा दे
हसंध्यायेत् पादौ पादशिलास्तस्मिन् पादोर्ध्वमुच्यते गर्भश्चैवोदरं ते पंकटिश्च कटिमेखला स्तंभाश्च बाहवो ज्ञेया धराजि
ह्वा प्रकीर्तिता दीयः प्राणोऽस्य विज्ञेयो त्यपानो जलनिर्गमः वह्नस्थानं यदेतच्च तन्नाभिः परिकीर्तितः हृत्पद्मं पिडिकाज्ञेया पात्र
तिमा पुरुषः स्मृतः पादचारस्त्वहंकारे ज्योतिस्तच्चक्षुरेव च तदूर्ध्वं प्रकृतिस्तस्य प्रतिमा त्मा स्मृतो बुधैः नलकुंभादधो द्वा
रं तस्य प्रजमने स्मृतं शुकनासाभवेनासागवाक्षः कर्ण उच्यते कपोतपालिः स्कंधौ स्पृगीवाचामलशौरकः कलश
स्तशिरो ज्ञेयं मज्जाक्षिप्रं संहितं नेदश्चैव स्कंधां विद्यात्प्रलोपो मास उच्यते अस्थीनि च शिलास्तस्य स्नायुः कीला
दयः स्मृताः चक्षुषी शिखरास्तस्य ध्वजाः केशा प्रकीर्तिताः एवं पुरुषं तं ध्यात्वा च मनसा स्फुट्यैः प्रासादं पूजयेत्पश्चाद्
धपुष्पादिभिः शुभैः सूत्रेण वेष्टयेद्देवं वासस्तत्परिकल्पयेत् प्रासादमेव मभ्यर्च्य वाहनं चाग्रमंडप इति ततः कुंड
वास्ताप्यते इति मंत्रेणाष्टोत्तरशतं हुत्वा देवमंत्रेण च हुत्वा पूर्णाहुत्यं सर्वं कृत्वा दिग्वलिंदत्वा आत्मानं निवेद्य प्र
णमेत् पश्चात्तु स्वर्गभूदेवः प्रागववा प्रतिष्ठितः प्रासादश्च नूतनस्तत्रापि तदुत्तरे मंडप कृत्वा पूर्वयुः पुण्यपाहवाच

नांदी श्राद्धं देद प्रतिष्ठोक्तं मंडपस्यापनं कृत्वि गवणादिकं कुर्वाणं तत्र गुरुर्वेद्यो तद्देवता मंडले कृत्वा वास्तुदेवता पूजना
प्रतिष्ठा गृहपूजा ज्यभागो नरय ह होम शिखादिवास्तु पीठ देवताः वास्तुदेव होमिका शोतिकलशस्थापनानि कृत्वा तैः
प्रासादं क्षालयित्वा यजमानमभिषिच्य प्रासादमुत्सृजे देवतानेव विधिः अथ मंडपादुत्तरतः पूर्वकल्पितैः शांतिक
लशादिजलेः सपरिकरं यजमानमभिषिचे पुः ततः आचार्यमूर्तियवाह्मणस्थपत्यादीन् परितोष्य ग्रामादोत्सर्गं कुर्वा
त् तत्र मासपक्षाद्युद्दिश्य इमं शिलेष्टकादार्वादिनिमित्तं दलभोजगती प्राकारपरिवारगोपुरपरिवारदेवतालं यमं पुन
ततदेवतालौकिकामः कुलद्वयानुग्रहायामुक्तदेवताधीतयेः हमुत्सृजामीति कुशपवजलानि क्षित्वा देवनत्वा ब्राह्मणा
न भाजयेदिति ततः प्रातः आचार्यो मूर्तिमूर्तिपतिलौकपालमंत्रैश्चाप्रतिदेवतमष्टशतमष्टाविंशतिवा पूर्णाहुत्यं तं स्व
कुण्डे हुत्वा धिवा सिताकूर्मशिलां ब्रह्मशिलापिण्डीकां च त्रातारमिति गृह्येत्वा विघ्नाभावार्थं पुष्पोदकधारया अस्त्रमंत्रेण
शान्तातीयेन्वा प्रासादमभ्युक्ष्य महोद्रेयोतिदमेणो ह्निख्यास्त्रपूतेन जलेन पुनः प्रोक्ष्य प्रासादस्य द्वारस्य मध्याद्यवे
नयवार्धेन वेश्मीमुत्तगवाश्रित्य स्नानादिसंस्कृतां कूर्मशिलाप्रणवेन पंचारत्नोपरि निधाय तच्छुभे सौवर्णे कूर्मद्व
रसं मुखनिधाय तदुपरि रत्नानि निधाय षट्त्रिंशद्गर्तयुतां पंचचत्वारिंशद्गर्तयुतां वा ब्रह्मशिलामधिवा सितां निदध्या
ओं नमोऽग्रापि निस्थिरे अचले ध्रुवे ओं श्रीलं स्वाहेति मंत्रेण यथाशक्तिसंपूज्य प्रार्थयेत् त्वमेव परमाशक्तिस्तु मे वासनया

प्रति
२५

का शिवाहपात्वयादेविस्थातयमिहसर्वदेति ततोवर्णाध्वनेनमः पदाध्वनेनमः मंत्राध्वनेनमः शुवनाध्वनेनमः तत्वा
ध्वनेनमः सकलध्वनेनमः इतिसकलमध्वानेतदास्तु बंध्यायेत् ततः पुण्याहवाचनेकत्वा मूलमंत्रेणान्नरशानं
हुत्वा पद्मिंशर्त्तयचचत्वारिंशत्सुवा ब्रह्मशिलागर्तेषु प्रादक्षिण्येन सहेम्ना हस्तेन रत्नन्यासं कुर्यात् श्वभरहिते
ब्रह्मशिलोपरिभागे स श्वभ्रापिडिका पूर्वपश्चिमानने प्रासादे सोम्य प्रणालीदक्षिणे नरानने पूर्व प्रणालीध्रुवसूक्तेन नि
धाय देवयत्नीलिंगकेन मंत्रेण पिडिकामभिमन्त्र्य तत्र विष्णोः स्थापनायां श्रीश्रुते रुद्रस्य गौरीर्मिमाय सूर्यस्योष
स्तच्चित्रमित्यादिना तत आत्मतत्त्वापनमः आत्मतत्त्वाधिपत्यै क्रिपाशक्त्येनमः विद्यातत्त्वाय विद्यातत्त्वाधिपत्यै ज्ञान
शक्त्येनमः शिवातत्त्वायनमः शिवातत्त्वाधिपत्यै इच्छाशक्त्येनमः इति तत्त्वन्यासः प्रतितत्त्वमूर्तिमूर्तिपतिलोकपालान्
विन्यसेत् ततः आधारशक्त्येनमः इति न्यस्यानंता सनादि वन्धितत्त्वांतपीठपूजां निर्वर्त्य आसनशक्तिभ्योनम इत्युक्त्वा
भ्यर्च्य सर्वदेवमयी शानि त्रैलोक्याल्हादकारिणि त्वाप्रतिष्ठापयाम्यत्र मंदिरं विश्वनिर्मितं यो वच्चंद्रश्च सूर्यश्च यावदेवा
वसंधरा तावत्वं देवदेव शिमादिरेस्मिन् स्थिरा भवेति तां प्रार्थ्य प्रणवं श्वभ्रे वाह्येषोडशस्वरान् तेषां परितो व्यंजनानि
न्यस्य श्वभ्रातः रत्नादीन् विन्यसेत् पथावाह्यपरिधौ पवत्री हि निष्पावप्रिपंगुतिलमापनी वारशालि सिद्धार्थकान् वज्र
मौक्तिकवैडूर्यशेखस्फटिक पुष्परागचंद्रकान्तेदनीलपद्मरागान् मनःशिला हरितालां जनुषामाजनकासीमसौराष्ट्री

च नगैरि कपारदान् सौवर्णशैषेतां प्रजापसत्रपुसीसकां स्यारकूटतीक्ष्णलोहानि श्वेतरक्तचंदनागरु अर्जुनोशीरवेष्पावीसह
देवीलक्ष्मीणाचेति तत्रवीजानामभावेयवान रत्नानामभावेवज्रं धातूनामभावेहरितालंताम्राद्यभावेसुवर्णे औषधो
नामभावेसहदेवीन्यासेदिनि एवंन्यस्तानां रत्नानां दिक्पालमंत्रैरालंभनं कृत्वा पृथ्वीमेरुकूर्मवाहनानि सौवर्णानि सौवर्ण
निहारोन्मुखानि पारदंचतस्मिन्मध्यश्चेन्नेनिधाय गुगुलुरसेनरत्नादिकंस्थिरीकृत्य मधुपापमेजश्वभ्रमनुलिप्य वस्त्रे
णाच्छाद्यकवचेनावगुह्यास्त्रमंत्रेण संरक्ष्य गृहावै प्रतिष्ठेति प्रासादमभिषिंच्य इंद्रादिभ्यो वलिंदत्वा कर्मेत एवं धि
डिकां प्रतिष्ठाप्य प्रासादाद्दहिरष्टदिक्स्थंडिलानि सपाद्य संस्कृत्य ततस्स्थंडिलानां सीशानां भागेषु कलशान्मंत्रवद्विन्य स्या
ऽग्निं प्रणीय प्रतिस्थंडिलं पलाशसमिधामष्टोत्तरसहस्रमष्टशतं वा मूलमंत्रेण हुत्वा ज्येन च नारायणाय विद्महे वासु
देवाय धीमही तन्नो विष्णुः प्रचीदयादिति मंत्रेणाष्टोत्तरशतमष्टविंशत्यष्टोवाहुत्वा चार्योऽष्टदिक् संस्थेयः कुंभेभ्यः
पात्रे तोयमादाय मूलमंत्रेण शतकृत्वोभि मंत्र्य प्रतिमासं निधौ गत्वा सर्वतीर्थमयमिदं जलमिति ध्यात्वा तप देवमूर्ध्नि मिषिचेत् ॥
नरसिंहेन हृदंतेन देवस्य दिग्वंधनं कृत्वा मूर्तिपैः सह देवं प्रार्थयेत् प्रवृत्त्य स्वमहाभाग देवदेव जगत्पते मेघस्य मगदागा
णे प्रवृद्धकर्मलक्षण प्रवृद्धभूधरानंतवाक् देवनमोक्तते इति जलक्षीरकुशाग्रतिलतंदुलपत्रसिद्धार्थकपुष्पाणि शंखैरुत्ता
शंखमुद्वपादेवायार्घ्यादत्वा उनिष्टव्रह्मणस्पत इत्युत्थाप्य ग्रामुपवेश्य देवस्य पुरतो गुरुः पृष्टतो यजमानः पार्श्वतो मूर्तिपा एवं

३६ परिभ्रम्य रथादवतार्य प्रासादद्वारसंमुखं लिंगकृत्वा ॥ अर्घ्यं दत्त्वा प्रासादं प्रवेशयेदिति ततः सपजमानो दैशिको देवं पिंडिक्यपे
स्थापयेत् तद्यथा कलयेद्देवश्वरभावयन् श्वभ्रन्यासद्रव्यसहितं सौवर्ण्यपद्मं श्वभ्रे निधाय प्रथानपुरुषौ पावद्यावच्चंद्रादिवाकरौ
तावत्त्वमनया शक्त्या युक्तौ त्रैवस्थिरो भवेत्पुत्ना ध्रुवाद्यौ ध्रुवाद्युत्थिवीति मंत्रं पठित्वा यवंपवार्द्धा बोधराश्रितमीशाना
श्रितं वा देवं पिंडिकाश्वभ्रे निधाय स्थिरो भवशाश्वतो भवेत्पुत्ना पिंडिका लिंगांतरालं वालुकासीसकादिभिर्दण्डं पूरयि
त्वा पुनर्नवालयेत् ततो विश्वतश्चक्षुरित्युत्कादेव मूर्ध्नि हस्तं निधाय परं देवं ध्यात्वा रुद्रसूक्तं रैवतसामनीजखा प्रातिष्ठिका
मन्त्रान् जपेदे तत्र विष्णोः अतसी युष्मसंकाशं शंखचक्रगदाधरं सस्थापयामि देवेशं देवो भूत्वा जनार्दन रुद्रस्य न्यस
च दशबाहवच्चंद्राहं कृतशेखरम् गणेशं दृषभस्थं च स्थापयामि त्रिलोचनम् अथ ब्रह्मणः ऋषिभिः सस्तुत देवं च नु
वक्रं जपधरम् पितामहमहाप्राज्ञं स्थापयाम्यंबुजोद्भवम् सूर्यस्य सहस्रकिरणं शांतमक्षरोगणसेवितम् पद्मह
स्तमहाबाहुं स्थापयामि दिवाकरम् ततो देवस्य तदयं स्पृशनं जपेत् तद्यथा विष्णोः पुरुषसूक्तं रुद्रस्य रुद्रं ब्रह्मणो ब्राह्मं रे
वसौरम् अन्येषां तत्प्रकाशकान् मंत्रान् जपित्वा प्रणवम्यात्तृतिशिरःसहितां गायत्रीं प्राणमूक्तं च जपित्वा सान्निध्यं कु
रीत् नमस्तेत्युक्तसंगा यसंगा यसंतोष परमात्मने ज्ञानविज्ञानरूपाय ब्रह्मते जोनुशालिने गुणानिर्क्रांतवे गायपुरुषाय
महात्मने अयक्ता यपुराणा णविष्णोः सन्निहितो भव भगवान् देवदेवेश त्वेपिता सर्वदेहिनां त्वपाव्याप्तामिदं सर्वं जात्या

वरजंगमम् त्वमिदं पावकः श्वेदयसो निर्ऋतिरेव च वरुणो मारुतः सोमे ईशान प्रभुरव्ययः येन रूपेण भगवान् व्याप्तं च भुवन
त्रयम् तेन रूपेणा देवेश आर्चायाः सन्निधौ भव सर्वमंत्रादि देवेश लोकानुग्रहकाम्यया अत्रार्ची पां महादेव भव सन्निहितः
तदाः सूर्यचंद्रमेसौ यावद्यावतिष्ठति मेदिनी तावत्त्वपात्रदेवेश स्थातव्यं स्वच्छपाप्रभोदति अयस्थापितस्य परिवारदेवताः
नंदि महाकाल वृषभभृंगिरिटिस्कंदो माविनायक विष्णु ब्रह्म जपं तैद्रा ग्रीयम निर्ऋति वरुणा वायु सोमेशानां सूर्यो गण गं
धर्व गुह्यं कविद्याधरादीन् रुद्रस्य ब्रह्मणो विष्णवा दयः परिवारदेवताः विष्णार्चत्सादयः स्वच्छं डि विनायकादीनां मपि पु
रि कल्पने ततः कुंडे खग होमः ततः पूर्व कुंडे हृदय मंत्रे षाज्याहुति विंशतिकं दक्षिण कुंडे शिरो मंत्रेण पश्चिमे शिखामं
त्रेण उत्तरे कवच मंत्रेण आचार्य कुंडे नैत्र मंत्रेण पुनः पूर्व कुंडे अस्त्रे मंत्रेण ततः आपुध मंत्रे हुत्वा प्रार्थयेत् तद्यथा लो
कानुग्रह हेतुर्थं स्थिरीभव सारवासने सान्निध्यं हि महादेव प्रत्यहं परिवर्त्तय मा भूत् पूजा विरामो स्मिन् यजमानः समुत्थ
ताम् संपादय सतागुं सर्वोपद्रववर्जितम् क्षेमेण वृद्धि मनुलां सुखमक्षयमश्रुताम् इति संप्रार्थ्य विधिना देवं सांगं समर्च
येदिति ततो वहिरिद्रादीस्तनमंत्रैः स्थापयेत् विष्णुश्चंद्र प्रचंड जयविपान शिवश्चै नदि महाकाल भृंगि गणेशान् स
र्वेष्वेदं पिंगलि मेरु गरुणान् अथ शिवस्य वाहनादि पूजयेत् यस्य संहारये युक्ता व्याघ्री भूतास्तथो रण्यः ऋषयो लोक
पालाश्च सोमो विष्णुः पिता महः नागा यक्षाः संगंधर्वा ये च दिव्या नभश्चराः तमहं न्यक्षमी शानं शिवं रुद्रं सुमापतिम् आवा

प्रति-म

९७

ह्यामिसगणंसपत्नीकंदृषध्वजम् आगच्छ भगवन् रुद्रानुग्रहाय शिवो भव शाश्वतो भव पूजां मे गृह्णाण्यत्नं न मोक्षते
ओं स्वागतमनुस्वागतमनुस्वागतं भगवते नमोनमः सोमाय सगणाय सपरिवाराय प्रतिगृह्णातु ओं भगवन् नमंत्रपूतमिदं
मध्ये पाद्यमाचमनीयमाचमनीयमासनवस्त्राणि मिहितं नमोनमः स्वाहेति आगच्छ भगवन् नित्यादिकामंत्राकृतेन सोमा
यपदवर्जिताः सर्वसाधारणा एवं संपूज्य दधिदुग्धघृतमधुशर्करास्त्रैः समंत्रैर्मध्ये सुगंधजलपुतैः स्नापयेत् ततो विराट्
सहस्रशीर्षी० अभित्वाभूरनो० पुरुष एवेदं० नत्वा वा इति चतुःकृत्वा जयेत् प्रतिसर्पयि च जलेन देवस्यापादीना भिवक्षः शि
रश्च स्पृशेत् ततो लिंगमंत्रैः प्रार्थयित्वा भगवन्देवदेवेशधर्मकामार्थमोक्षद विद्याविद्येश्वरैरुद्वेर्गणेशैर्लीलाकपालकैः देवदा
नवगंधैर्वैद्यैश्चैश्च सह किन्नरैः अस्मिन् लिंगे महादेव सर्वदा वसवै प्राभौ पुसां मनुग्रहार्थं पर्यायपृथिव्यारवेच्छया प्रमो पराव
रेण भावेन स्थातव्यं सर्वदा त्वया सर्वविघ्नहरः पुसां सर्वदुःखहरः सदा सर्वदा यजमानस्पृच्छासंपत्करो भव नमस्तो सर्वधा
र्मीय संतोषविजितात्मने ज्ञानविज्ञाननृत्नापब्रह्मतेजोभिर्शालिने नमस्ते भुङ्क्ष्व देहाय पुरुषाय महात्मने स्थापकानां मूर्ति
पानां शिल्पिनां च विभो सदा ग्रामदेशे नृपाणां च शांतिर्भवतु सर्वदा पूजकाराधकानां च भक्तानां भक्तवत्सु सर्वेषां च जगन्ना
थरक्षासिद्धिप्रदो भव चंद्राकीव निपद्यंतं लिंगेः स्मिन् परमेश्वर स्थातव्यमु मपासां धर्मवर्तुलोकानां कं पया पक्वद्वय
सर्गस्य पावतिष्ठति मेदिनी तावत्तयाः न देवेश स्थातव्यं स्वेच्छया विभो इति ततः पुरुषसूक्तेन विष्णुषोडशोपचारैः संपूज्य

पुण्यमंत्रैरन्यैर्वास्तुत्वानमेत् पुनः प्रार्थयेच्च ज्ञानतोः ज्ञानतो वापि यावद्विधिरनुष्ठितः स सर्वस्वात्प्रसादेन स ग्रामो भव
वतान्ममेति शिवस्यापि ज्ञानतोः ज्ञानतो वापि भगवन्प्लुतं मया तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादादधोऽक्षजेति अथ कर्तृना
मपुतं देवनामकुपीत् सर्वदा व्यवहारार्थं तच्च विष्णोः अमुकस्वामी अमुकनारायण इति वा शिवस्य अमुकेश्वरः रवेरमु
कादित्यः देव्या अमुकेश्वरी गणपतेरमुकविनायक इति अथ नैमित्तिके दोषे प्रापश्चितम् तत्र स्थाप्यमानदेवाचीलिंग
वायां यां दिशमुपाश्रयेत्तद्दिगोशमंत्रेणाष्टोत्तरशतसरय्यपाशमीपलाशान्यनमसमिद्वीमंतिलहोमंकृत्वा पूर्णोद्भूतं न
कुपीत् दिगोशमंत्रास्तुत्रातारमिद्रमित्यादमः प्रसिद्धाः अत्राचार्यदक्षिणाश्रममेणगजो मेघो महिषोऽजः शक्तिर्मुक्ता
फलं वस्त्रपुष्पं धेनुर्दूषभ इत्यादिकास्तद्भावेऽस्तु वर्णप्रतिकृतयः राजतो वा दूषभ इति ततः स्थाप्यमाने देवेशोऽत्यने
श्वभ्राते स्फुटिते वा शोत्यर्थं मूलमंत्रेणाष्टोत्तरशतं हुत्वा प्रतिष्ठाहोमंकुपीत् शिवाय स्थिरा भव स्वाहा शिवा पापमे
यो भव शिवाय विबोधो भव शिवाय नित्यो भव शिवाय सर्वगो भव शिवाय अविनाशो भव शिवाय कुप्त्रो भव स्वाहेति
अथ सर्वशोत्यर्थः मघोरमंत्रेणाष्टोत्तरशतं स्विष्टकृदंतं हुत्वा सर्वप्रापश्चितं च हुत्वा पूर्णोद्भूतिं हुत्वा दृशने वलिदत्त्वा वा
मेत् शोभमानोऽनेयजसानमुपवेश्याः यर्वणसान्नामंत्रांतरैश्चाभिषिचेत् आथाचार्यपूजने तच्च यजेमान आचार्यमा
सनेऽप्यविश्वसक्त्यगामगोसहस्रमूर्धनदधर्वागोशतमर्ध्वद्वयभैकादृशकंपंचकं सालाकृतं पथा शक्तिसन्निधाय देश

१५
प्रति कालौ संकीर्त्य देव प्रतिष्ठासि स्वर्यमिमं दक्षिणा तुभ्यं महामाचार्य सप्रददेन ममेत्फल्कात द्वस्ते गोपुच्छादिस तिलकुशपव
जुलसी सहितं जुलं क्षिपेत् विज्ञाययेच्च भगवन् सर्वधर्मज्ञ शिवशास्त्रपरायण सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञ शिवशास्त्रविशारद अ
नादि जन्मसंतोनेह्य प्रमेये भवार्णवे अद्य मेत्कर्ममं जन्म अद्य मे सफलं धनम् अद्य मे जननीच्छित्तिरद्य मे परमं पदम् मी
चित्तोऽहंत्वा यानाघ दुःश्रेयाद्दवबंधनात् ईशनात स्त्वापापस्माद्र प्रमेयाद्दवार्णवात् मुक्तोऽहं मर्त्यसंसारत्वात्पन्नोऽहं
वांतिकम् ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि यन्मूनं यत्कृतं मया न तत्सर्वपूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादात्समस्त्वमेदं गुरुरपि समस्तजग
दुत्पत्तिस्थिति संहारकारकः शिवः शिवः सानुचरः सर्वदा सर्वकामदः द्रव्यहीनतु यत्किंचिद्विधिहीनं तु यद्द्रवेत् न तत्सर्वपूर्ण
मेवास्तु प्रसादात्कारणं स्पनु स्थापकस्य मूर्तियानां शिल्पिनां वर्णिनां तथा सराष्ट्रयार्थि वानां च शक्तीर्भवतु सर्वदा भृत्यपुत्र
कलत्रैश्च स मित्रवलवाहनैः कारणस्य प्रसादेन सर्वलोके श्वरो भवेत्पुत्कायजमानाया शिष्यंदद्यात् ततः स्थापकमूर्तिपज
पिनः ऋत्विक्स्थपतिर्देवज्ञानसंपूज्यतेभ्यः शक्तिनो दक्षिणां दद्यात् अधिवासनसद्यो बहुकालसाध्यं वातत्रसद्यः पक्षेव
स्पमाणमधुकुंकुमादिसर्वद्रव्यैस्तद्विन एव देवं लेपयेत् अन्ये तु प्रथमेऽह्नि कुंकुमेन देवं लेपयित्वा पूजयेत् द्वितीये दिने
हरिद्रसिद्धार्थकचूर्णेन एवं तृतीये दिने पिष्टसितचंदनयवचूर्णेन चतुर्थी दिने मनः शिलाप्रियंगुचूर्णेनः सर्वलेपनद्वये
षुकपिलाघृतमिश्रणं ज्ञेयम् प्रतिमानं लेपनं यदि न त्रये क्रमेण कृत्वा शेषलेपांश्चतुर्थी दिने पुगपत्कृत्वा त्रिसंध्यं वलिदा

दानं च निर्वर्त्य प्रतिकुंडे हवनं संपादयेत् शान्तिहोमं च ऋत्विजः कुर्युरित्यनेकदिननिर्वर्त्य ध्रुवासने ज्ञेयम् शिवस्य तु यदा प्र-
तिष्ठा नक्षत्रकालसंप्लस्रदिनेषु मधुकुंकुमादिलेपाः क्रियन्ते तदा अष्टमदिने स्नपनार्चनादिर्महानुत्सवो विधेय इति सर्वदेवप्र-
ष्टायनविधिः अथ चतुर्थकिर्म तच्चतुर्थदिने द्वितीयदिने वा कुर्यात् तत्र प्राग्वदेवाचारेण मूर्तिपूजमानद्वारपालादिभिः स-
हमंडपपंश्चिमद्वारणप्रविश्य तत्र महस्नानसंभारादिकमुपकल्प्य वेद्याः प्रादक्षिण्येन कुंडे स्थापितं देवस्य चरुं श्रपयित्वा
पंचब्रह्मभिरंगसहितैः सह स्राहुतिहोमं कुर्यात् ब्रह्ममंत्राय पादुशानः सर्वविद्यानां तत्पुरुषाय विद्महे ० अघोरभ्यो
घोरभ्यो ० वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमो ० सद्योजातं प्रपद्यामीति प्रागुक्ता अंगमन्त्रा अपि अन्यः संभूतः ० वेदाह ० प्रजाप-
तिः यो देवेभ्यः ऋचं ब्राह्ममिति तत्र ऋत्विजो घृतेन तिलैर्वा स्वकुंडे शतं हुत्वा गौरीर्ममायेति मंत्रेण जुहुयुरिति शिवस्य चतुर्थी-
किर्म एव मन्यदेवविषयेऽपि पूर्ववत्स्थापीतदेवस्य चरुं श्रपयित्वा स्वमंत्रैः पतनीमंत्रैश्च सह संहोमं कुर्यात् ऋत्विजापिष्ट-
तेन शतशतं प्रतिकुंडं हुत्वा पूर्णो हुतिजुहुयुः गुरुश्च शालितो येन मूर्तिसिक्ता निर्माल्यमपसार्य पुनः पूजयित्वा एका-
शीतिघटान् पूर्ववत्संस्थाप्य स्नाययेदिति यद्वा पुराणांतरोक्तप्रकारेण पूजयेत् तत्र दस्युक्षतकुशाग्रक्षीरदूर्वामधुपवसिद्वार्यक-
पुष्पफलतोयान्वितमर्घ्यान्त्रमासाद्य कलाशाष्टमहस्त्रमष्टयुतमष्टौ चतुसेवा कलशान् सौवर्णान् राजनान् ताम्रान् रीतिक-
मयान् मृन्मपान् चोपकल्प्य तेषु शंनो देवीणो हि ष्टेति मंत्रैरुत्थंतीर्य जलप्रक्षिप्य अष्टोमयक्षीरदधिमधु घृतशर्करोषधिसु-

प्रति पुष्पफलकुशरत्नगन्धपचगव्यादिकेष्वपि ततः समुद्रैवः प्रहिणामीति मंत्रेण देवापार्थं समर्प्य । स्नापयेत्तु तद्यथा पंचनव
इति पंचगव्येन दधिकाव्या इति दध्ना आय्यापसेति क्षीरेण तेजोसीति एतेन मधुवातेति मधुना देवस्य त्वासरस्वत्यै भैषज्येनेति
पुष्पोदकेन परिवाजपतिरिति रत्नोदकेन देवस्य तेति कुशोदकेन अग्रापाहोति फलोदकेन समुद्रज्येष्ठा इति पूर्वकस्मिन् शी
तजलेन कर्षोः पवित्रमसीति महस्वधाराकुंभेन ततः तूष्णीं स्नपनम् ततः अंधस्याधोवो इति पंचवर्णसूत्रेण नीराज्यवलिहरे
त्तु मंचन्तु माशयथादिति कौतुकं विमुच्य सगंधवस्त्रेण पंचनघ इति देवं परिमार्ष्टि मंदाकिन्यास्तु यद्वा रिसर्वपापहरं स्तभं
तदिदं लिप्तं देवस्य गन्धम्यतां स्वयेति आचमनीयं निवेदयेत् देवसूक्तसमायुक्ते सर्वपत्रसमन्विते सर्ववर्णप्रदे देववास
सी प्रतिगृह्यताम् इति वस्त्रपुगमं निवेदयेत् शरीरं तेन जानामि वेष्टानैव च नैव च मयानिवेदिनं भक्त्या चंदनं प्रतिगृह्यतामि
ति कुंकुमकर्पूरपुक्तचंदनचर्चितम् मणिमुक्ताप्रवालाद्यैः स्वर्णपुष्पैर्मया कृता पूजानुदेव देवेश प्रसादाद्भवतस्त्विति पुष्पं नि
वेदयेत् वनस्पत्योरसेति धूपं निवेदयेत् त्वंचंद्रस्त्वं रविर्विष्णुस्त्वं रत्नानि ह्युताशन त्वमेव सर्वज्योषिति दीपो यं प्रतिगृह्यताम्
इति दीपमंत्रः अशीत्याचत्वारिंशतावादीये रार्तिकं अन्नंचतुर्विधमिति नैवेद्यं संभूषायेति भूषणानि दत्त्वा पूर्वकृतं होमं नि
वेद्ये प्रार्थयेत् यन्मपाभक्तियोगेन पञ्चपुष्पफलं आवेद्य त्वं नैवेद्यं तद्गृह्णापानुकंपया मंत्रहीनं क्रिपाहीनं भक्तिहीनं रु
रश्वरयत्पूजितं मया देवं परिपूर्णतदस्तु मे इति ततः पुनरष्टोत्तरसहस्रमूलमंत्रेण ह्युतागानां देशांशेन पूर्णाहुत्यै तदुक्ता

स्वस्तिवाचनंकारपित्वा इन्द्रादिभ्योवलिंदत्वाचम्य शेषं समापयेदिति चतुर्थी कर्मविधिः अथ शैवे चंद्रपूजा चतुर्थी कर्मदिने दिना
तरे वा अमुकुलिङ्गप्रतिष्ठागतया चंद्रप्रतिष्ठाकरिष्ये इति सकल्प्य प्रासादादूर्ध्वं गर्भगृहार्धसूत्रांतराले ईशान्याचंद्रं स्था
पयेत् पीठादौ चंद्रमूर्तिसंस्थाप्य पूजयेत् तत्र ध्यानं रुद्राद्यैः प्रभवं चंद्रं कज्जलाभं भयानकं भूलदंडधरं रौद्रं चतुर्वक्त्रं चतु
र्भुजं मुखोद्गीर्णमहाज्वालं रक्तदादशलोचनं जगामुकुटस्वंदेदुर्मंडितं फणिकंकणं व्यालयत्तोपवीतं च मांससूत्र
कमंडलं श्वेतपद्मासनासीनं भक्तिप्रवहार्तिनाशनमित्येवं ध्यात्वा ओं चंडासनाय नमः ओं चंडमूर्तये नमः ओं धुनिचंडे
श्वराय स्वाहेति मंत्रेणावात्य ओं चंडे हृदयाय हुं फट् नमः ओं चंडशिरसे हुं फट् नमः ओं चंडशिखायै हुं फट् नमः ओं चंड
कवचाय हुं फट् नमः ओं चंडअस्त्राय हुं फट् करपोरस्त्रं ओं चंडसेद्याजाताय हुं फट् ओं चि वामदेवाय हुं फट् ओं च अघोराय
हुं फट् ओं चैतत्सुरुषाय हुं फट् ओं चोद्देशानोप हुं फट् इति न्यासं कृत्वा षोडशोपचारैः पूजयेत् यावतिष्ठतिलोके स्मिन् देवे
वामहेश्वरः तावत्कालं त्वया देवस्थातव्यं शिवसन्निधौ इति ततो दिग्बलिं कृत्वा भूतानि विज्ञाययेत् यथा यावत्कालं महादे
वो लिंगमाश्रित्य तिष्ठति तावत्कालं नुरक्षार्थं पूयंतिष्ठत सर्वदेति ततो गुरुः कर्मशेषं सपाद्य भद्रासने यजमानमुपवश्रपा
भिषिंचेत् तत्र देवस्य त्वेति० शोनादौ चोः० अथर्वणसाधं स्फुरास्त्वित्यादयो मंत्राः यजमानो महाजलाशये अवभृथस्नाने
कृत्वा मंडपमागत्य गुर्वीदीनां पूज्य हिरण्यगर्भेति दक्षिणां दत्वा सोयस्कराय पस्विनी गान् वदद्यात् गुरुश्च समस्तजगदुत्प

प्रति
२०

ति स्थित्यनुग्रहकारकः शिवः सानुचरः स्ताद्वः सर्वदा सर्वकामदं द्रुतिमंत्रेणाशिषो दद्यात् यथाशक्त्यावाह्येण भोजनम् क्वचित्चं
डोनास्तीति त्रिन्निक्रमः बाणलिंगे च लोहे च सिद्धलोहे स्वयं भुवि प्रतिमासु च सवोक्तनचंडो धिरुतो भवेदिति द्रुतिचंडपूजा
अथ च लघ्विति षोडशायनायुक्ता तत्र शुचौ देशे मण्डपं तदंतः प्रतीच्या मुदीच्या मीशान्या वा कुंडंतदुत्तरतः स्नानोपकरणा
नि नैर्ऋते वास्तुमंडलं मध्ये वेद्यां सर्वतोभद्रमंडलं तदुत्तरे स्वस्तिकोपरि शय्यास्थानं च कृत्वा पूर्वदिने वा प्रतिष्ठादिने वा ग
णपतिपूजापुण्याहवान्ननं कृत्वा मातृकापूजना भुदपिकश्राद्धानि कृत्वा गुरुमष्टौ चतुरो वा कृत्वा पूजयेत् ततो गु
रुः मंडपप्रतिष्ठापनं कृत्वा स्थाप्य देवतानेवारं च रुद्रपितृज्यभागोत्पत्त्याशमिद्विः प्रत्येकमष्टसहस्रमष्ट
शतं वा प्रतिदेवतं लोकपालमैत्रेयं तृतिभिर्वीजुहुयात् तावत्संख्याकमाज्यहोपंच कृत्वा स्थाप्य देवताकमंत्रेण समितिला
ज्यानां प्रतिद्वयं दशाहुतीः स्विष्टकृतं च कृत्वा अष्टसहस्रमष्टशतं वा स्थाप्य देवतामंत्रेण जपेत् अथ पजसानो गुरवे वरंद
द्यात् ततो गुरुर्देवं पेचगव्यैः पंचामृते श्वपृथक् ततस्मैत्रैः शन्नो देवीति संस्त्रावकलशेन संस्त्राप्य श्रीखंडिताद्यैरनुलिप्यो
ष्णादेकैः प्रक्षाल्य पुनः चतुर्भिः कलशैः समुद्रज्येष्ठादित्यादिभिर्भेषकमंत्रैः चतुर्भिः क्रमेणाभिर्घिच्यं भद्रवीर्यनिवेश्या
ष्टौ कलशान् तोयपूर्णान् पूर्वादि क्रमेण संस्थाप्य सप्तमृदः पद्मवान् कुशान् शांत्युदकं प्रस्न वणोदकं यवान् पुष्पाणि
फलानि च क्रमेण निक्षिप्य स्थापनक्रमेण कुंभैः स्थापयेत् तत्र मंत्राः ओपोहिष्ठे तिति सृभिः हिरण्यवर्णाः भुवपद्रुतिचतुष्ट

सु
हृ

पंपावमानः सुवर्जनदत्सुनुवाकेन सस्त्राप्याहतेवाससीपरिधाप्योपचीतंदत्वा मंघपुष्पधूपदीपैः संपूज्य हिरण्यगर्भद
तिअष्टभिः चैष्टैरष्टभिदीपैनीराज्य हिरण्यशलाकां गृहीत्वा चित्रं देवानामीत्यर्थेन देवनेत्रे उत्पील्य जंतित्वामध्वरेड
ति अंजनेनांजपित्वा पुनर्मधुघृतशर्कराभिर्देवस्पृशेति जपेत् मंत्राते अनज्मीति वाक्यशेषः ततोभक्ष्यमोज्ज्यादशीदिद
शयेत् नदाग्रकोपिनतिष्ठेत् ततोदर्भेषासीनीदर्भान्धारयमाणः पुरुषमूक्तेन स्तुत्वा वंशपात्रे पंचवर्णां न्वितमन्न
प्रक्षिप्य देवानीराज्यभूताधियतपेदीपभूलधरापोमापतये सर्वविद्याधियतये रुद्राय नमः शिवमगर्हितकर्मस्तु स्वाहे
वलिदत्वा चामेत् ततोमंडलदेवतागधादिना संपूज्य स्थाप्य देवं ततस्त्रिंशत्संज्ञैरावाह्यकर्णिकायां धृतिशाय्य गंधाद्यैः
संपूज्य कुण्डे मंडलदेवतां संज्ञैर्दशदशंतिलाहुतीत्वा शाय्यापादेवमारोप्य पुरुषमूक्तेतरनारायणाभ्यां वा ह्यथैः सहोप
तिष्ठेत् ततोदेवे पुरुषात्मने नमः प्राणात्मन मद्भूतिशरीरे व्यापकं न्यसेत् प्रकृतितत्त्वाय नमो तद्विरसतत्त्वाय नमो वस्तौ
गंधतत्त्वाय पादयोः श्रोत्रतत्त्वाय कर्णयोः त्वक्तत्त्वाय सर्वशरीरे चक्षुस्तत्त्वाय चक्षुष्योः जिह्वातत्त्वाय जिह्वायां घ्राणतत्त्वा
य घ्राणे वक्त्रतत्त्वाय वाचि पाणितत्त्वाय पाणयोः पादतत्त्वाय पादयोः पापुनतत्त्वाय पापुः उपस्थतत्त्वाय पोपस्थे पृथ्वीतत्त्वाय
पादयोः अपृतत्त्वाय वस्तौ तेजस्तत्त्वाय तद्दिवायुतत्त्वाय घ्राणेः आकाशतत्त्वाय शिरसि रजस्तत्त्वाय तमस्तत्त्वाय सत्वतत्त्वा
य देहतत्त्वाय इति देहे ततोपि पुरसूक्तन्यां संकृत्वा संपूज्योधिवासयेत् ततोमंडलं शय्यपोर्मध्येन गंतव्यम् मंडलदेवतानामुप

प्रति
२१

हारनिवेदनं तत्र सर्वान्नं ब्रह्मणो घृतान्नं सोदकं इंद्राय आज्यान्नमग्नये माषान्नपेमाय कृष्णाव्रीह्यन्नं सघृतं निर्ऋतये न
वनीतौदनं वरुणाय यवोदनं वापवे प्रैयंगवं सोमाय गावेधुकमीशानाय पापसंवा सर्वेभ्यः ततः शय्याप्रवेशने वारं च
रुं स्थापयित्वा तेन दिग्बलिदत्त्वा निशानयेदित्यधिवासनं प्रातरुणोदये देवमुत्थाप्य मूलमंत्रेणोपस्थाय घृतेन च
रुं श्रपयित्वा ऽभिघार्य मूलमंत्रेण षोडशसहस्रमष्टशतं वाहुत्वा अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा धन्वतरये स्वाहा कु
ह्ये स्वाहा अदुमत्यै प्रजापतये परमेष्ठिने ब्रह्मणे अग्नये सोमाय अमपेन्तादाय अग्नये न्यपतये प्रजापतये विश्वे
भ्यो देवेभ्यः सर्वेभ्यो भूतभ्यः भर्भवः स्वः अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति जुहुयुः ततोपजमानो गुरवे वरं दधात् ततः उदिते
सूर्ये गुरुर्वेद्यामेव देवमभिमुखं कृत्वा रत्नपुष्पमूलफलैर्बध्नादिदर्शयित्वा ताम्रपात्रे शान्तिजलमादाय मूलमंत्रेण शत
वारमभिमंत्र्य देवशिरसि अभिषिंच्योतिष्ठ ब्रह्मणस्पते इत्युत्थाप्य विश्वतश्च स्फुरित्युपस्थाय देवस्य पुरस्तात् ओं ब्रह्मवि
ष्णुरुद्रेभ्यो नमः दिक्पालेभ्यो नमः वसुभ्यो नमः रुद्रेभ्यो० आदित्येभ्यो नमः अश्विभ्यो० मरुभ्यो० कुवेराय० गंगादि
महानदीभ्यो० अग्निषोमाभ्यो० द्यावापृथिवीभ्यो० इंद्राग्निभ्यो० धन्वतरये० सर्वेभ्यो देवेभ्यो० ब्रह्मणे नमः
तिजपित्वा देवस्य पुरतो जघमानमभिषिंच्य देवमंत्रं जम्वाध्वसूक्तेन तत्त्रिंशमंत्रेण पुरुषसूक्तेन गायत्र्या व्याहृतिभि
र्देवं प्रतिष्ठाप्य प्रतिमायां निजवाहनापुधपरिवारादिकं ध्यात्वा पुनः पूजयित्वा मुद्रांश्च दर्शयित्वा मूलमंत्रं षोडशशतं जप्त्वा

सुखाचलाचम्य स्विष्टकृदाद्युतएगानिसमापयेत् ततोपजमानोदक्षिणादद्याद्विष्वांश्चभोजपेयथाशक्ति इतिचलार्चप्रतिष्ठा
अथजीणोद्धारविधिः अग्निपुराणे जीर्णादीनांचलिंगानांमुद्धारविधिमाचदेत् लक्ष्मीस्मितं च भग्नं च स्थूलं वज्रहतं तथा
संपुटं स्फटितं व्यंग्यं लिंगमित्येवमादिकम् वदेदिति दुष्टलिंगानात्प्राज्यत्वम् लक्ष्मीस्मितं वाणादिक्रमेण तद्विधिनास्थापितं
त्वक्षणरहितम् भग्नमनेकशकलीभूतं स्थूलं पिण्डिकाननुरूपम् वज्रहतं विद्युद्धतं संपुटं न्युज्जं स्फटितमेकदेशभग्नं व्यंग्यं पिण्डि
काप्रणाल्वारहितं आदिपदेन चांडालस्पृष्टादीनां ग्रहणं पिंडोत्थय पोर्दुष्टत्वे तपोरेव त्यागो न लिंगस्या चालितं च क्षितं नि
म्रमत्यर्थं विषमस्थितं दिङ्मूढं पतितं लिंगं मध्यस्थं पतितं तथा एवंविधं च संस्थाप्य निर्व्रणं न भवेद्यदि नादेयेन ग्रवाहे
यातदयाक्रिप्ते यदि न तोन्यत्रापि संस्थाप्य विधिदृष्टेन कर्मणेति निम्नं सामंतभूभागान्निम्नापां भुवि वा स्थितं विषमस्थितं
यत्र भूजादिभूतं न शक्यते तस्मिन्देशे व्यवस्थितं दिङ्मूढं विशेषविधभावेऽपि उदगतिरित्तिदिक् प्रणालीकं पतितं गर्तदीपं म
ध्यस्थं संपूर्णपिण्डिकाश्वभ्रेतं गर्ताप्रासादमध्यभागे स्थितमित्यपि केचित् एवंविधमित्यन्ये लक्ष्मीस्मितभग्नस्फटितविकृत
वातिरित्तानां ग्रहणं तेन जघनो निर्व्रणशब्देऽपि लक्ष्मीस्मिताद्यतिरित्तानामेवोपलक्षकः पीठञ्च चालितं लिंगं निर्दोषं तु
भवेद्यदि ततोऽपि स्थापयेत् तत्र जपे ह्यक्षमघोरकम् तज्जेत्सर्वोचितं लिंगं स्वयंचाद्येऽश्वसेवितम् लिंगांतरं प्रतिष्ठाप्य विशुद्धि
मधिगच्छति इति सिद्धान्तशेखरेऽपि तत्रैवः लिंगादीनांच जीर्णानां प्रोच्यते विधिरुद्धितौ सवीरिष्ठविनाशार्थं सर्वप्राणिनां

प्रति

२२

हितार्थकः लिंगस्यापिंडिकायां प्रतिमामुखलिंगयोः सर्वेषां परिवाराणां हर्म्यत्राकारयोस्तथा उद्गोरश्चावृत्तिः प्रोक्ताः योः
स्थारे हेतुमुच्यते आरुतिः पुनः संस्कारः स्फुरिते खंडिते भग्ने दग्धे वा शनिनाग्निना उन्मतेः शत्रुभिश्चोरैः करिणा स्तोतसाहते
लिंगे पीठादिके च ऋषिर्विशीर्णे कालपर्यपात् देहं जीर्णयथा देहीत्यत्कान्यदुपगच्छति लिंगादीन्यपि जीर्णानि तथा मुच्य
ति देवतं खंडिमंचूणि तं लिंगं प्रेताद्या आश्रियं तियत् लिंगाद्यसत्त्वशून्यत्वात् तथा च ब्रह्मराक्षसाः कर्तुं नृपाणां राक्षसतद्भा
मस्य विशेषतः पीडां कुर्वन्ति ते त्वां दुर्भिक्षमरणादिकम् तस्मात्सर्वप्रपत्नेन कुर्यादुद्धारणं क्रियाम् स्वायं भुवे च लि
गे तथैव च ऋषिभिश्चास्मै देवैस्तत्त्वविद्भिः प्रतिष्ठिते लिंगे जीर्णादि दुष्टे पि नोद्धारं तत्र कारयेत् इदमपि स्वायं भुवादिव्यक्ति
विषयं ननु देवाज्जह्मन्ति नाशेन तत्स्थानस्थापिते दानीं तन तादृशयक्तिविषयम् स्वायं भुवादिलिगानां जीर्णपीठपरित्यजेत्
उक्तैर्जीर्णादिभिर्दुष्टमानुषेणुपरित्यजेत् दिङ्मुदं पतितं स्थानान्मध्यस्थं स्तोतसाहृतम् चोराद्यैश्चालितं लिंगं स्थापयेन्निर्वणं पु
लोहाद्यच्छिन्नभिन्नागं सघायस्थापयेत्पुनः सुवर्णीयघृष्टलोहनिर्मितं लिंगं देवाद्यग्रसत्तदेव सज्जकृत्वा पुनः स्थापयेदित्यर्थः
बाहुपादशिरोहीनाकर्णनासास्पहीनकां तादृशीं परिवाराणां प्रतिमां परिवर्जयेत् यद्व्ययत्समाणं च लिंगं वा प्रतिमापि
वा तादृक्तेनैव मानेन तद्व्येण प्रकल्पयेत् कारयेन्नान्यमानेनान्यद्व्येण तत्पुनः नान्याकारं च नान्यैर्न स्थापयेत् दु
रुक्तमः स्तोतसापहते लिंगे प्रासादे वा तदन्यतः तत्समीपगते देशे स्थापयेद्वा धवर्जिते प्रासादे पतिते हर्म्यगोपुरे मंडला

दिके तदाकारं च तद्रूपं तन्मानं तत्र कारयेत् कर्मयोग्याः शिलाया ह्यादृढकाश्च तथा विधाः हीनद्रव्यकृतं कर्म श्रेष्ठैर्द्रव्यैः समा-
चरेत् हीनं वाप्यधिकं मानं माकारं वा न कारयेत् एतमुक्तेन मार्मणदोषैरुक्तैर्विचार्य च लिंगे पीठदिके जीर्णं तदुत्तारं तथा चरेत्
तिथिनक्षत्रवारादितदर्थं न विचारयेत् जीर्णं चोद्धारयेद्विद्वान् जीर्णं नैव चालयेत् तस्मान्नधारयेत् जीर्णमजीर्णरक्ष-
येद्दुषः सुस्थितं दुस्थितं वापि शिवलिंगं न चालयेत् शतेन स्थापनं कुर्यात्सहस्रेण तु चालयेत् अस्पृश्याकस्पृश्याक-
थीवर्ण्यते यथागमं नित्यपूजादिभिर्युक्तं जीर्णं द्यमपि सुस्थितं हीनं पूजादिभिलिगे मजीर्णमपि दुःस्थितम् देवतास्था-
पितं मोहाद्यदि निम्नत्वमागतम् तल्लिङ्गदुःस्थितं वापि तत्र तैरिति निश्चितं सहस्रादिकहोमेन तस्य चालनमीरितं स्था-
पनं शतहोमेन तस्य लिंगस्य चोदितं एवं बहु विधैस्तत्रैर्दोषाश्च बहु धोदिताः परीक्ष्य बहुधा तांश्च जीर्णलिंगं समुद्धरेत् हय-
शीर्षागमेषु जीर्णोद्धारविधिं कृत्स्नं संश्लेषात्प्रववीमिने चालितोत्पादिता भूमिः केन चित्याय कर्मणा चंडालपतितस्य
शूद्रविनाशान्निमाचाया स्वयमापतिता जीर्णानदीवेयादिपातिता अपुण्यजलसंस्पृष्टा विप्रशतजुदूषिता पतिता घर्चि-
ता श्लेष्मन्मूत्रादिविदूषिता सत्रणालक्षणे येन संस्कार्यो देशिकेन तु भूमिलिङ्गमीश्वरप्रतिमा च चंडालपतितस्य स्पृ-
ष्टा अस्पर्शानिर्विदूष्य जीर्णकालवाहल्येन क्षारादिसंमं धेनेव विशीर्णा सत्रणा एकदेशेन भस्मादिशिकउपासकः पूर्व-
क्तेन विधानेन वैदिकेन करोतमः अचक्षादूषितामेव स्थापयेद्दूषितोत्पत्तां पूर्वोक्तेन चलाचोपतिस्थाप्रकारेण एवं विधेनो-

प्रति
२३

धातुपीत्यन्वयः वक्ष्यमाणप्रकारेणोद्धृतामित्यर्थः पूर्वपीठपरित्यज्य यदन्यमपितनूतं ततोपथोक्तविधिना प्रासूदेसन्नि
वेशयेत् देहं पूर्वासनेपरित्यज्यान्यस्मिन्प्रासादगत आसनेपथोक्तेनाचला चोत्थापनप्रकारेण पुनः स्थापयेदित्यर्थः अति
जीर्णोत्थं शय्यगोदारवीं शलजामपि परित्यज्य न्यसेदस्यो पूर्वोक्तविधिना गुरुः संहारविधिना तत्र मंत्रान् संहृत्य देशिकः स
महस्तोत्रारसिंहेन हत्वा तामुद्धरे गुरुः संहारविधिः प्रातिलोम्येन मंत्रान् कालाः संहृत्योत्थनारसिंहेन नृसिंहमंत्रेण हे
मद्रव्यमाज्यमुन्याभादेशात् वृषं सेयोजयित्वा तु मंत्रेणोद्धृत्य देशिकः दाखीदाहयेद्वह्ने शैलजां प्रक्षिपेज्जले धातुजां रत्न
जां चापि प्रक्षिपेन्मकरजले आगाधे चान्यतो ये वा क्षिपेन्मद्या महाजले वृषं वृषौ च रज्ज्वा संयोज्य मंत्रेण यामुपजेनोद्धा
हयेदिति त्रिविक्रमः यानमारोप्य जीर्णोवाच्छाद्य वस्त्रादिना गुरुः शखदुंदुभिनिर्घोषै तवादित्रनिःस्वनैः नीलागाधं जलं
रम्यं भागीरथ्यामहार्णवे विष्वक्सेनाय वीर्येण प्रक्षिपेत्ततो गुरुः यानमारोप्येत्यादि पूर्वोक्तरावप्रतिपादन इति कर्तव्यतोत्प
र्यम् विष्वक्सेनोद्देशेन वीर्येण वीर्येण गुरुर्भागीरथ्यादिजले तां प्रतिमां क्षिपेदित्यर्थः रत्नानि क्षिप्तान्यादाय स्वयंदद्यात्तु दक्षि
णां धेनुं दशधा पंचस्वर्णवस्त्राद्यलंकृताः जीर्णोद्दारे प्रदातव्या गुरवे विष्णुपुत्रे लिंगोत्तर्निक्षिप्तानि रत्नान्यादाय स्वयं
जमानो दशधेनुः पंचवाहेमवस्त्राद्यलंकृता गुरवे दक्षिणां दद्यादित्यर्थः भोजनीया विष्णुभक्ता देयमन्नमवारितम् त्रिरात्र
मुत्सवः कार्यः पंचमस्तद्यथापि वा वलिश्च विधिना देपोपथोक्तेन सरोतम यथोक्तेन चलाची प्रतिष्ठाप्रकारेण ततो निवेद

येदं प्रतिमां लक्षणां विना न निवेदयेत्स्थापयेत् तत्क्षणादेव राजेन्द्र तस्य दोषस्य शांतये संपत्तिर्वीपिपत्तिर्वीनोपेक्षां तत्र कारये
त् अथास्य पिडिकां पूर्वीमन्यां तत्र निवेशयेत् यद्व्यायत्प्रमाणा च यामूर्तिश्चोद्धताहरेः तदुत्थातत्प्रीमाणा च सामूर्तिस्तत्र
कीर्तिता यत्प्रमाणं यदाकारं यन्मपे विंशमुदरे तत्प्रमाणं तदाकारं तन्मानं तत्र विन्यसेत् विहाय पीडिकां पूर्वां तद्दिने चापरां
न्यसेत् द्वितीये वा तृतीये वा दिवसे स्थापयेद्दूरिम् अत ऊर्ध्वं भवेद्दोषो विधिनापि निवेशिते अनेनैव विधानेन ले
ष्यादोस्त विवर्जयेत् कुड्यलिखिताः प्रतिष्ठापिताः प्रतिभालेख्याः अन्यद्विकल्पयेत्तत्र तत्प्रमाणं तदाकृति एष संक्षेपतः
श्रोतृजीर्णोद्धारविधिस्तव सर्वेषामेव देवानां वृषसाधारणः स्मृतः योजीर्णविधिनाविंशं संस्कारान्मानवोभुवि फलं दशगु
णं तस्य मूलान्नास्त्यत्र संशयः वापीकूपतडागानां स्वरधाम्नां सदानय प्रतिमानां सभानां च संस्काराणां योनरोभुवि पुण्यं श
तगुणं कूपसंभवेन मूलान्न संशयः संशयोत्र न कर्तव्यो जीर्णसंस्कारकर्मणि मूलाद्दशगुणं श्रोतृपुण्यकूपे प्रतिष्ठिते प्रतिमायां
शतगुणं कूपसंभवेन मूलान्न संशयः संशयोत्र न कर्तव्यो जीर्णसंस्कारकर्मणि मूलाद्दशगुणं श्रोतृपुण्यकूपे प्रतिष्ठिते प्रतिमायां
येक्षया व्यनस्या अग्निपुराणे कस्थितं दुःस्थितं वापिशिवलिंगं चालयेत् शतेन स्थापितं कुर्यात्सहस्रेण तु चालनम् पूजा
दिभिश्च संयुक्तं जीर्णाय मपि कस्थितम् पूजयारहितं यत्तददुष्टमपि दुःस्थितम् अयं चालननिषेधाविध्यति रेकेण श
तसहस्रसंख्येन कृतसंख्येयात्वाद्देवाते गोश्वाश्वाश्चित्यत्रेव बहुयकारित्वाद्यः सहस्रं शताश्वमित्यादौ बाहुल्येन दर्शनाच्चे

प्रति तिन्पापविदः त्रिङ्मातशेखरेतुहोमंगते असंख्येत्युक्तं यदपितत्रैव अमरे भुनिभिदेवेस्तत्त्वविद्विः प्रतिष्ठितम् जीर्णवीप्यथ
२४ वाभग्रंविधिनापिनचालयेदिति तदसुरादिप्रतिष्ठापततद्वाक्तिविषयम् ननुदैवानघातिनाशेनतस्थानस्थापितेदानीते
दानींतन्मादृश्व्यक्तिविषयम् जीर्णोद्धारप्रकारोप्यत्रेव पाप्मेमंडपमीशेवाद्यात्यगद्वैकतोरणम् विधायद्वारपू
जादिस्थंडिलेसंपूजयेत् द्वारपूजादिशिवकुंभपूजांतमिति त्रिविक्रमः मंत्रान्तर्प्यसेपूज्यवास्तुदेवास्तु पूर्ववत् दिग्ब
लिचवर्त्तमानेमाचम्यस्वयंगुरुः ब्राह्मणान्भोजेपित्वातुशंभुंविज्ञापयेततः दुष्टालिंगमिदंशंभोशंतिरुद्धरणस्यचेत् रुचि
स्तवास्तेविधिना अधितिष्ठचमाशिव एवंविज्ञाप्यदेवेशंशंतिहोमंसमाचरेत् मध्वाज्यक्षीरदूर्वाभिर्मूलेनाष्टाधिकं
शतम् ततो लिंगंच सस्याप्यपूजयेत्स्थंडिलेतथा । लिंगंलिंगाधिष्ठितदेवतोस्थंडिलेसंस्थाप्येत्यर्थः औव्यापकेश्वरायेतिना
म्नाः ननशिवार्चनम् औव्यापकेश्वरायत्तदयायनमइत्याद्यत्यम अंगमन्त्राः ततस्तत्रश्रितंमंत्रंवारयेदस्त्रबंधतः सत्वः कोप
हयः कश्चिद्विंशमाश्रित्यतिष्ठति लिंगेत्यत्काशिवाज्ञाभिर्यत्रेष्टंतेनच्छतु विद्याविद्येश्वरैः शंभुः शंभुरत्रभविष्यति सहस्रं प्रति
भागचततः पारुष्यतास्त्रातः हुत्वाशंत्यंनुनाप्रोक्ष्ययश्चात्कु रौर्जपेत्ततः ब्रह्मशिलापिंडिलिंगात्मकदेवताभागत्रयसंस्कारार्थपाशु
पतास्त्रेण शान्तिकलशोदकेनदेवसंप्रोक्ष्य कुशैः स्पृष्ट्वाहोमसंख्यपापाश्रयतमंत्रेजपेत् दत्तार्प्यंचविलोमेनतत्त्वतत्त्वज्ञकांस्त
तः मूर्ति मूर्तीश्वरान्लिंगेपिडिकासंस्थितान्गुरुः विसृज्यस्वर्णपाशेनवधस्कंधस्यपातथा रज्ज्वावस्वा तपानीत्वाशैवमंत्रं

गृहणन शनैः तज्जलनिक्षिपेन्मन्त्रीतस्यैजहपाच्छतम रक्षोविधायतद्धानिमहायाभ्रषतास्त्रतः लिंगमन्यच्चतत्रस्थेस्था
पपेद्विधिवदुरुः विलोमेनपराज्मखसंज्ञकतत्त्वतत्त्वज्ञकतत्त्वतत्त्वाधिपमूर्तिभूतीश्वरावस्थने सिद्धान्तेश्वरे जीर्णोद्धारविधिदशैसमा
सातत्रचोदितम् दृशान्यादक्षिणेचापिमडेपयश्चिमासुरवम् कुर्वीतपूर्ववत्सर्वमेकास्पंचैवतोरणम् पूर्ववत्सवेस्तभाह
द्वारपालार्चनं कुर्यात्स्थण्डिलेग्रैशिवार्चनम् द्वारपालार्चनं मंडपप्रतिष्ठाप्रकारेण मन्त्राणां तर्पणं कुर्याद्वास्तुदेवार्चनत
था मन्त्राणां देवस्थापितकलानां अतर्वहिर्वलिंदद्यात् शिवभक्तांश्च भोजयेत् शिवभक्तान्पचेति त्रिविक्रमः द्विजान्कर्म
करादींश्च ततो विज्ञापयेच्छिवं देधिर्लिंगमिदं दुष्टं शांतिरस्त्वस्य चोत्थतौ तस्मादेवं विधानेन तद्यधितिष्ठ महेश्वर भवत्विति
वचस्तेन प्रीयते तद्वावषेदुरुः तेन शिवेन प्रीयते शान्तिर्भवेत्विति वचो गुरुभावेयेत् विज्ञाप्यैवं सिवं भक्त्या शांतिहोमं समाचरेत्
मधुना ज्ञेयं नूदुग्धे मधूनाभिर्मूलमन्त्रतः शान्तमष्टाधिकं मन्त्रं प्रत्येकं जुहुयात्ततः मूलमन्त्रमुच्चार्येत्यर्थः त्रिभिश्च मधुरैः साधर्म
मिधो बंधं मन्त्रतः शांत्यर्थं वतुलकुडं सहस्रं तु हुयाद्गुरुः अथ वास्त्रेण मन्त्रेण जुहुयाद्वा तृतीयास्ततः वधीयात्कंकणं हैमं लि
गस्योक्तं केकरं लिंगस्योक्तं कंकरं भावयित्वा तत्र हैमं कंकणं वधीयादित्यर्थः लिंगं संस्नाप्य संपूज्य पूर्वोक्त विधिना ततः
सांगं संपूजयेद्भस्मास्थण्डिले व्यापके श्वरं लिंगाश्रितं निभूमानि ताडयेदस्य मन्त्रतः पानिकानि च भूतानि तिष्ठंत्याश्रित्य लिंगके
त्सत्का शिवाज्ञपातानि व्रजं तु स्थानमिप्सितं विद्याविद्येश्वरैर्पुक्तः शिवो लिंगे भविष्यति इति दत्ता शिवस्य ज्ञाततो भागत्रयं

प्रति गुरुः हुत्वा हुत्वास्त्रमेव तत्र तथा पाशकपतास्त्रतः प्रतिभागे सहस्रं तु सिंचेच्छाति घरोदकैः ब्रह्मशिला पिंडिलिंगात्मकदवेमा
२५ गत्रयं संस्कृतं त्रिसहस्रमस्त्रेण हुत्वा तेनैव प्रतिभगं कलशसहस्रेणाभिषिंचेदित्यर्थः मूलमध्यायकैर्दर्भैः स्पृष्ट्वा च जप
माचरेत् ब्रह्मशिला मूलेन पिंडिमध्येन लिंगमग्रेण दर्भैः स्पृष्ट्वेत्यर्थः प्राग्वत्याश्रयतास्त्रच जपे द्वौ मस्य संस्वपा सद्यो
जानादिनैकेषु दद्यादर्धपरं शुभं दुष्टलिंगप्रतिपत्तिमाह सौधं भू मौपरित्याज्यं दारुजं चाग्निना दहेत् सौधसूधानिर्मितं
लिंगं लोहजनेन कार्यं स्याच्छैलजं चाफुनिक्षिपते सुवर्णाद्यलौहनिर्मितं भग्नं तेनैव सुवर्णादिना तत्कार्यमित्यर्थः त
त्वं तत्वे स्तनं लिंगान् मूर्तिमूर्तेश्वरानपि लिंगास्यान् विसृजेत्तद्वदंगमूर्तिस्थितानपि ततः सुवर्णपात्रेन रज्ज्वा गोच
र्मे जानया दृषस्त्वं धस्थापाच स्वा लिंगं पीठं च चर्मणा शिवमस्त्विति तद्वत्संजनेन धारयन् गुरुः उद्धारार्थं च लिंगस्पती व
धौ प्रेरयन् जनः वह्निनीत्वा ततो लिंगं पीठं ब्रह्मशिला वृषं रथादिकं समारोप्य समुद्रे निक्षिपेत्ततः स्थूललिंगोऽप्युत्तौ वद्भाग
जं वा प्रेरयद्गुरुः सौधं भू मौपरित्याज्यं दारुजं चानले दहेत् सर्वे वा निक्षिपेन्तो ये लिंगवा प्रतिमादिकं ततः पाशुपतास्त्रेण शं
त्यर्थं जुहुयाच्छतम् लोकपालादिभिस्तद्वद्वास्तुशाल्यैश्चानंशतम् प्रतिदेवेन शतं जुहुयादित्यर्थः रक्षां कुर्याच्च तद्वाग्निम
हा पाशुपतास्त्रतः तन्मानं तन्मयं लिंगं तत्र संस्थापयेत्पुनः प्रतिष्ठां कर्त्तुं नामार्गेण सर्वकर्म समाचरेत् हर्म्यं स्पपरिवाराणां प्रा
कारादेः समुत्थितौ सर्वेषामपि जीर्णानामथ एव विधिः स्मृतः कर्त्तव्यं त्रिदक्षिणां दद्याद्गुर्वादिभ्यो यथोदिताम् यत्पुण्यं स्यापनेनो

कंतत्फलं एतदुत्पत्तौ अपमंत्रनिर्गलितोर्थः लक्ष्मोस्त्रिनस्फुटितविशीर्णश्चपवसेविनानां लिंगानां तादृशीनां वाहुपाद
द्विभूः कर्णनासास्पहीनानां विधुक्तप्रकारेण चालनं जलादौ प्रतिपादकं चकृत्वा नूतनप्रकारेण तस्मिन्नेव स्थाने पूर्वसज्जाम्नीयद्
अनिर्मितं तन्मानतं दाकारं लिंगं तादृशीं प्रतिमां च स्थापयेत् अतिजीर्णमिति पूर्वोक्तो भयवाक्यात् पीठाच्च चालितं लिंगं
मिति त्यजेत्सदोषितं लिंगमिति वाहुपादशिरोहीनामिति यद्व्यंयत्प्रमाणमिति सिद्धांतशेखरोक्तेः अस्मादेव वाक्य
निचयात् प्रतियतिप्रयोजकदोषाभावाच्च न्यूनानि न्यस्याविषमस्थदिङ्नुटानां च वैधचालनं तेषामेव पुनः स्थापनं च भग्न
चूर्णयोस्तदपवादानां प्रतिपादनपूर्वकं नूतना स्थापनं आनेकशकलत्वेन चूर्णितत्वेन च उद्धारयुनः स्थापनविधोरप्रवृ
त्तेः चालितं चलितपाशितपमध्यस्थानां तु नो धारीनत्यागः किंतु तेषामेव पुनः स्थापनं उत्पत्त्योऽस्यासंभवात् निदुष्टत्वे
न प्रतिपुष्टिविध्यप्रवृत्तेश्च एते नैव नदीवेगोन्मत्तशनुचोरहस्त्याद्यपहृतानां लाभे तान्येव पुनः स्थापनीयानि तेषामला
भे तादृशान्यप्यानि स्थाप्यानि निषिद्धस्पृशदूषितनिषिद्धजलस्पृष्टविप्रक्षतजदूषितपतिताद्यर्चितश्लेषविष्मत्रादिभ
दूषितानां स्वस्थानस्थितानामेव पुनः संस्कारेणां हारोनापि प्रतियतिः अतिजीर्णमिति पीठाच्च चालितामिति त्यजेत्सदोभ
दोषितं लिंगमिति पूर्वोक्तं वाक्यनियमात् अनुद्धतानामेव तत्रैव संस्कारसंभवात् स्थलांतरनयनविध्यभावाच्चलितस्य चि
कृतस्य च विकृद्धतादेरप्येवमेव स्थानाच्चलितस्य पुनस्तत्रैव प्रतिष्ठास्थानांतरविधानाभावाच्चलितस्य विकृतस्य च त्या

प्रतिगः तादृशस्यान्यस्य प्रतिष्ठा स्थूलपूर्वपिंडिवत्प्रलम्बिलपोरप्युद्धारः प्रतिष्ठतिविधिना पिंडिकांतरादिनिवेशश्च व्यंगेन पूर्वपि
रद कादीनां भग्नत्वे एवमेव पिंडिकाद्यभावे तु पिंडिकाद्यंतरस्थापनमात्रमित्यादिषु दुष्टलिङ्गानामित्यग्निपुराणवाक्यात् ॥
लिङ्गेपीठदिकैवापीति सिद्धांतशेखरोक्तेः पूर्वीपिपरित्यजेदिति ह्यपशीर्षवाक्यात् सूवर्णादिनिर्मितभंगादौ तु तेनैव सुवर्णा
दिनात्तादृशांतावत्परिमाणं च लिगादिकृत्वा तत्रैव पुनः स्थाप्यं पदितेनैव सुवर्णादिना तादृशं कर्तुं न शक्यते तदा समुद्रे नि
क्षिपेत् रत्नजातु समुद्र एव क्षेप्य रत्नजायदिदं घापि स्वकांतिं न जहाति तदा सैव स्थाप्येति त्रिक्रमः लोहाद्यं छिन्नागमिति
सिद्धांतशेखरवाक्यात् धातुजं रत्नाजं वा पीति ह्यपशीर्षवाक्यात् इति जीर्णोद्धारविधिः आप्यास्यप्रयोगः यजमान उद्घापी
दक्षिणस्यामीशान्यां वा पश्चिमद्वारे कंतौ रणं मंडपं तं मध्यभागे वेदिं पूर्वभागे वतुलं च नुरस्तं वा पश्चिमे वा स्तूपीठमुत्तरवा
तुकायाः स्पंडिलं च कृत्वा देशकालादि स्मृत्वा मौलफलाच्छतगुणफलकामौल्यप्रतिमापां तु दशगुणफलकामौवाजी
णीदिदोषदुष्टलिङ्गस्य प्रतिमापावा उद्धारमुच्छ्रयणकरिष्ये इति संकल्पयेत् पिंडिकादृषगुरुद्वारा सादकलशेषु ईश्वर
प्रीतिकाम इति विशेष सर्वत्रेश्वरप्रीतिकामो वा ततो गणेशपूजास्वस्तिवाचनमात्रकापूजननादींश्चाख्या निवृत्तन प्रति
ष्ठावत्कृत्वा तद्वदेव ब्रह्माचार्यसदस्यान् घटत्रिंशत्लोडशाद्यैश्चतुरोवाक्रत्विजोद्धारपालांश्चाद्यैश्चतुरोवाहृत्वा वस्त्रालका
रमधुपर्कादिभिस्तान् पूजयेत् अथाचार्यो मंडपपूजादिशिवकुंभपूजां तं कृत्वा वास्तु मंडपे महावेद्यां च देवतास्थापनं कृत्वा

प्रति
२७

विते श्रीमद्गवंतभास्करे प्रतिशमपूखोष्टमः समाप्तः

अथास्यानुक्रमणिकालिरव्यते

१ मंगलाचरणम्	४ कस्तुहोमः	अथन्यासः	६ मूर्तिन्यासः	१२ लोकपालवलिः
१ प्रतिष्ठाकालनिर्णयः	५ स्नानमंडपप्रवेशः	८ प्रणवन्यासः	६ वैष्णवेविशेषः	१३ आवरणपूजाः
१ अथसंभाराः	५ अभिषेककलशस्था	८ व्याहृतिन्यासः	१० शक्तिन्यासः	१३ मूर्तिपाः
२ प्रधानसंकल्पः	५ देवानयनं पनं	८ स्वरन्यासः	१० मूलमंत्रन्यासः	१४ संमिदादिहोमः
२ आचार्यदिवरणम्	५ तीर्थवाहनं	८ मातृकान्यासः	१० द्वादशाक्षरन्यासः	१५ कूर्मशिलादीनामधिया
२ स्नानमंडपप्रवेशः	६ देवस्तपनविधिः	८ नक्षत्रन्यासः	१० जीवन्यासः	१५ प्रासादाधिवासनं
२ मंडपपूजाः	७ आवाहनादिपूजाः	८ ग्रहादिन्यासः	१० गापत्रीन्यासः	१५ प्रासादध्यानं
२ द्वारपूजाः	७ देवस्थारोपणम्	८ कालन्यासः	१० मंत्रन्यासः	१६ प्रासादोत्सर्गः
३ द्वारपालजाप्यसूक्तानि	७ यागमंडपप्रवेशः	८ नौयन्यासः	१० कलावतुष्टपन्यासः	१६ द्वितीयदिनकृत्यम्
३ दिक्कालपूजाः	७ देवशयनविधि	८ विद्यान्यासः	११ अघोरकलान्यासः	१७ पिंडिकास्थापनं
४ वास्तूपूजा	८ होमः	८ देवयोनिन्यासः	१२ निद्रावाहनम्	१७ नंदगहोमः

पीठदोषप्रणवेनामपूजनं कृत्वा ओम्वापकेश्वराय नमः ओम्वापकेश्वराय शिरसे स्वाहा ॐ
ओम्वापकेश्वराय शिखायै वषट् ओम्वापकेश्वराय कवचाय हुं ओम्वापकेश्वराय अस्त्राय फट् इति शत्रैः शिवमर्चयेत् देव
तातरोद्धारमूलमंत्रेणार्चयेत् ततोऽग्निं संस्थाप्य लिंगचालनार्थं लिंगमंत्रेण तिलमहुतिसहस्रं हत्वा मंडलदेवताहोमपू
र्णाहुतिं च कृत्वा जीर्णभग्नमिदं देवसर्वदोषावहं नृणां अस्मोद्वारे कृते शान्तिः शास्त्रे स्मिन्केचित्तात्त्वया जीर्णोद्धारविधानं
न च नृपराष्ट्रविवर्धनं तदनाधिष्ठितं देवं प्रोद्धरामितवात्तया देवस्य जीर्णदोषं श्रावयित्वा शिल्पिगुणः शिवसंगं विस्तृत्य य
यजमानस्य सूक्तवर्णकं कणं वस्त्रांसौ वर्णं खनित्रेणेत्स्यत्यमारोप्य तरुच्छाये पर्यंतं देवेशसूले गाधनदीह देवामदेवेति
क्षिपेत् प्रतिमोनुप्रणवेन क्षिपेत् दारुजं चेत्तदुत्तरे दहेत् रत्नजं लिंगं यदि निजकांतिमजह देव भवति तदा तदेव पूर्ववत्
स्थापयेत् सुवर्णादिमपतदेवसंगं कृत्वा स्थापयेत् प्रासादे त्वयं विशेषः प्रासादं मंत्रवत्स्वङ्गनच्छूरिकया वा संयोज्य नूतन
प्रासादमिद्विपर्यंतं खड्गादिभिरुत्तममर्चयित्वा प्रासादे सिद्धे खड्गादिमंत्रान्यथा स्थानं प्रतिष्ठा कालेन्यस्य यजमानं तमभिषिच्य ततो
लिंगं प्रतिमां वा तत्रैव विधिवत्स्थापयेत् ध्रुवाद्यौरित्यादिमंत्रान्यद्वित्वा स्थिरीकृत्य बहुसंपूज्यं प्रार्थयेत् ज्ञानतो वापि यथो
क्तं न कृतं यदि तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादान्महेश्वर कर्तुराजः प्रजानां चर्शातिर्भवतु सर्वदा अस्माकं शिल्पिनां चैव स
प्रियो भव सर्वदेति ॥ इति श्रीसंगरेवशावतंसश्रीमहाराजाधिराजभगवंतदेवादिष्टमीमासकशंकरभट्टात्मजनीलकंठविर

१८ देवप्रबोधः

१८ देवस्थापनं

१८ देवप्रार्थना

१९ परिवारदेवतास्था

१९ नंदगह्वरपुनः

१९ आवाहनादिपूजा

२० देवस्नानविधिः

२० नैमित्तिकप्रायश्चित्

२१ आचार्यपूजा (तं

२१ द्वितीयादिदिनले

२१ चतुर्थीकर्मः पा

२१ शैवचंडपूजा

२२ चलप्रतिष्ठा

२२ जीर्णोद्धारः प्रा

इत्यनुक्रमणिकासमा

यः योथी शहरवनारसदिवाकरछापाखानेमेप्रतिष्ठामष्टशिवचरनकेइहांछपा
साकीन्मुहल्लैभददनीकालीमहलकेपाश वाः कलम दुर्गामिसीर वौछापने
वालेवदल जीसकोलेनाहोयसो चांदनीचोकमेकुंजगलीकेफाटककेपश्चिम
नरफागमचरनकेदुकानपरमिलेगी॥ सम्वत् १९२३ मी सावनवटी ११ वारमं
गर शुभमस्तुः

इतिप्रतिष्ठामयूषः समापिनोयम् ॥ ४ ॥

